

Izabela Kapsa

Partia trzecia w systemie partyjnym Wielkiej Brytanii na przykładzie Liberalnych Demokratów

W teoriach politycznej reprezentacji, postrzeganie partii politycznych i ich znaczenia dla demokracji ewoluowało od roli jej wrogów, przyczyniających się do frakcyjności systemu demokratycznego, do roli kluczowych aktorów w demokracji przedstawicielskiej. Ta ostatnia, zgodnie z ujęciem elitystycznym, bez udziału partii politycznych, bliska jest niemożliwej. Jak wskazują Richard S. Katz i Bernhard Wessels, pojęcie „woli narodu” jako istoty demokracji, jest ogólną zasadą, którą formułują i wyrażają partie polityczne lub funkcjonalnie podobne organizacje¹. Współcześnie istnieje powszechne uznanie faktu, że partie polityczne są pośrednikami między wolą wyborców a polityką państwową.

Rozwój podstawowych praw obywatelskich, takich jak powszechne prawo wyborcze, równość wobec prawa, wolność słowa, wolność tworzenia stowarzyszeń czy pluralizm polityczny, wpłynął na przyjęcie statusu partii politycznych w państwie jako nieodłącznych elementów życia politycznego jego obywateli. Słuszne jest zatem w tym kontekście twierdzenie Stanisława Ehrlicha, że „współczesna demokracja może funkcjonować tylko jako demokracja partii politycznych”². Układem zaś znaczących partii w obrębie danego państwa

---

¹ *The European Parliament, the National Parliaments and European Integration*, red. R. S. Katz, B. Wessels, Oxford 1999, s. 130.

² S. Ehrlich, *Partie polityczne i zorganizowane interesy w pluralistycznej demokracji*, „Państwo i Prawo” 1994, nr 1, s. 53.

nazywa się system partyjny³. Jest to jedna z definicji systemu, która ogranicza się do podmiotowego wskazania jego uczestników, co jest tylko częściowo słuszne. Na system partyjny bowiem składają się nie tylko podmioty w nim uczestniczące, ale także relacje między nimi – pojmowane jako mechanizm współdziałania lub rywalizacji w walce o władzę i w jej sprawowaniu⁴.

Istotne jest, aby partie polityczne wchodzące w skład systemu partyjnego działały legalnie w granicach prawa stanowionego przez organ ustawodawczy danego państwa (obecnie regulacje dotyczące partii politycznych znajdujemy w ustawach zasadniczych, ustawach o partiach politycznych czy ordynacjach wyborczych). Nie będzie się więc zaliczać do systemu partyjnego partii negujących system demokratyczny, na przykład organizacji terrorystycznych, czy państwa podziemnego, które stanowią tzw. kontrsystem. Celem ich działania bowiem jest obalenie istniejącego porządku prawnopolitycznego i zastąpienie go nowym. Warunkiem zaś uczestnictwa w systemie partyjnym jest spełnianie jego podstawowych wymogów konstytucyjnoprawnych, jak obowiązek rejestracji partii, udział w wyborach, przedstawianie sprawozdań z działalności i finansów, a także w aspekcie organizacyjnym – posiadanie statutu partii czy określonych zasad członkostwa.

W teorii systemów partyjnych wyróżnia się dwa typy kryteriów klasyfikacyjnych: jakościowe i ilościowe. Pierwsze koncentrują się na cechach systemów, w drugim przypadku wyróżniamy klasyfikacje skoncentrowane na liczbie partii biorących udział w walce o władzę. Wśród klasyfikacji jakościowych warto zwrócić uwagę na typologię dokonaną przez Josepha La Palombarę i Myrona Weinera, w której

---

³ I. Budge, K. Newton, *Polityka Nowej Europy. Od Atlantyku do Uralu*, Warszawa 1999, s. 286.

⁴ Na ten fakt zwrócił uwagę między innymi Wojciech Zakrzewski. Zob. *W sprawie klasyfikacji systemów partyjnych*, „Studia Socjologiczno-Polityczne” 1961, nr 10, cyt. za: M. Chmaj, W. Sokół, M. Żmigrodzki, *Teoria partii politycznych*, Lublin 1999, s. 125.

dokonano podziału systemów partyjnych według trzech grup cech: konkurencyjności, zmienności i ideologiczności⁵. W pierwszej grupie znajdują się systemy oparte na zasadzie konkurencyjności oraz systemy niedopuszczające konkurencyjności. Systemy konkurencyjne to takie, które spełniają jeden z podstawowych warunków demokracji, jakim jest alternacja władzy. Dopuszcza się jednak pewne ograniczenia konkurencyjności, jak na przykład manipulacja ordynacją wyborczą, która obniża szanse niektórych ugrupowań w walce o władzę. Pod względem zmienności można podzielić systemy na hegemoniczne (jedna partia pozostaje dłuższy czas u władzy) i zmienne (regularna zmiana partii rządzącej). Ostatnia reguła ideologiczności pozwala na pogrupowanie systemów na pragmatyczne i zideologizowane. W pierwszych partie konkurują na poziomie haseł programowych i alternatyw personalnych, w drugich opierają się na różnicach ideologicznych.

Trzy inne kategorie systemów wyróżnił Gordon Smith, przyjmując jako właściwość rozróżniającą jakościowo systemy partyjne – możliwość tworzenia większości parlamentarnej. Wskazał on na występowanie systemów rozproszonych, gdzie wśród wielu partii żadna nie posiada statusu organizacji dominującej, a poziom polaryzacji ideologicznej jest umiarkowany. Taka sytuacja prowadzi do konieczności tworzenia koalicji. Jako drugie wymienił systemy równowagi, w których zachodzi wyraźna polaryzacja sił politycznych, jednak ideologiczne rozróżnienie odbywa się na podstawie jednego typu konfliktu. Powoduje to względną łatwość przechodzenia z pozycji oponenta do rządzącego. Systemy nierównowagi zaś to takie, w których jedna partia dominująca doprowadza do sytuacji, iż utworzenie rządu bez jej udziału staje się niemożliwe⁶.

---

⁵ Zob. J. La Palombara, M. Weiner, *The Origin and Development of Political Parties*, [w:] *Political Parties and Political Development*, red. J. La Palombara, M. Weiner, Princeton 1966.

⁶ Zob. G. Smith, *Życie polityczne w Europie Zachodniej*, Warszawa 1992, przeł. L. Dorn, s. 103–126.

Stosując kryteria typologii jakościowych, system partyjny Wielkiej Brytanii należy definiować jako system konkurencyjny, chociaż z pewnymi ograniczeniami wynikającymi z większościowej ordynacji wyborczej. Ograniczenia te powodują, iż na przykład partia posiadająca poparcie 22% wyborców uzyskuje niespełna 10% mandatów w parlamencie (dane dotyczące Liberalnych Demokratów z wyborów do Izby Gmin w 2005 roku). System brytyjski to także system zmienny, gdyż żadna z partii nie posiadała przez dłuższy czas władzy hegemonicznej. Symptomy takiej sytuacji pojawiły się w „erze thatcherowskiej”, jednak reakcja na 18-letni okres rządów Konserwatystów w postaci 12-letnich rządów Laburzystów (1997–2009) spowodowała, że przestano interpretować ten okres jako hegemoniczny, a uznano go za tymczasową tendencję w sprawowaniu rządów.

Pod względem ideologiczności, należy uznać ten system za pragmatyczny, co nie wynika z dystansu na osi konfliktu między partiami, gdyż wciąż jest on oparty na kryterium podziału lewica – prawica (zwłaszcza między dwiema głównymi partiami), a ze współczesnych metod działania partii. Wykorzystywanie technik marketingu politycznego, wyborczy charakter partii oparty na przetargach personalnych i programowych powoduje, że prowadzi się walkę o wyrażony uzyskanymi miejscami w parlamencie wymiar władzy, a nie realizację głoszonych idei. Ostatnia typologia wskazuje na system równowagi, w którym uznany konstytucyjnie status opozycji pozwala na utrzymanie stałej przeciwwagi dla rządzących.

W systematyzacjach dokonywanych ze względu na kryteria ilościowe, warto zwrócić uwagę na typologię Jeana Blondela, który posługując się dwiema zmiennymi – liczbą partii i ich rozmiarem, wyróżnił następujące typy systemów: dwupartyjny, dwuipółpartyjny, wielopartyjny oparty na dominacji jednej partii oraz wielopartyjny bez partii dominującej. W systemie dwupartyjnym występują dwie duże partie mające przewagę nad pozostałymi. Tam, gdzie oprócz nich pojawia się trzecia mała partia, mająca jednak istotny wpływ na system, rozpoznajemy układ dwuipółpartyjny. Wielopartyjność oparta na domi-

nacji jednej partii, zachodzi wtedy, gdy jedna duża partia niezbędna jest do stworzenia koalicji rządowej z innymi uczestnikami. Systemy wielopartyjne bez partii dominującej to takie, w których żadna z partii nie posiada nadrzędnej pozycji względem pozostałych, a zatem rozstrzygnięcia wyborów decydują o przetargach koalicyjnych⁷.

Jak zauważa Ryszard Herbut, w analizie systemu partyjnego istotny jest sposób liczenia partii politycznych. Wyróżnia on partie małe i duże, których wielkość określa na podstawie poziomu poparcia wyborczego dla konkretnej partii. Rozmiar ugrupowania pozwala określić jego znaczenie w układzie powiązań międzypartyjnych. Z tego punktu widzenia można założyć, że partie duże będą ważnym elementem systemu partyjnego. Nieco trudniej jednak zdefiniować sytuację partii małych. Partie takie występują albo tylko na poziomie wyborczym (nie dostają się do parlamentu, bo nie uzyskały wystarczającego poparcia) albo na poziomie parlamentarnym: uzyskując niewielki wpływ na tworzenie polityki państwa pełnią rolę opozycji. Są też takie partie, które nie biorąc udziału w przetargach koalicyjnych, pełnią rolę krytycznego obserwatora albo udaje im się wejść w skład gabinetu i od swojego poparcia dla rządu uzależnić realizację pewnych elementów programowych. Nie ma więc uniwersalnej zasady, która pozwalałaby jednoznacznie określić siłę polityczną partii małych, a o ich ewentualnej ważności politycznej decyduje wiele czynników charakterystycznych dla konkretnego systemu partyjnego czy politycznego⁸.

W Wielkiej Brytanii istnieje wiele partii małych na poziomie parlamentarnym, jak i wyborczym. Te drugie częściej zdobywają mandaty w parlamentach krajowych, co pozwala im utrzymywać kontakt z wyborcami. Z kolei partie posiadające słabą reprezentację w Izbie Gmin, jak na przykład walijska Plaid Cymru, w Zgromadzeniu Narodowym posiada realny wpływ na kształt polityki i skład gabinetu.

⁷ Szerzej w: J. Blondel, *Types of Party Systems*, [w:] *The West European Party System*, red. P. Mair, Oxford 1990, s. 302–310.

⁸ A. Antoszewski, R. Herbut, *Systemy polityczne współczesnej Europy*, Warszawa 2006, s. 118–119.

Demokracje westminsterskie sprzyjają marginalizacji partii małych, gdyż duże partie nie potrzebują ich do sprawowania rządów. Zwycięska partia tworzy gabinet, a jej największy rywal – tzw. gabinet cieni. Inne partie, pozostając w opozycji, ograniczają się do krytyki publicznej. Możliwość zmiany statusu takich partii daje jedynie transformacja systemu partyjnego. Przejście w kierunku dwupółpartyjności dałoby szansę tym partiom, które dysponują potencjałem mobilizacyjnym, to znaczy oferują nowe idee, które zdobywają akceptację części elektoratu. Oferta programowa takiej partii podniosłaby jej poziom relewancji (centrowe usytuowanie w przestrzeni sprzyja podniesieniu relewantności)⁹.

Relewantność jest kolejnym kryterium, które pozwala na weryfikację sposobu liczenia partii. Oznacza ona ich istotność dla funkcjonowania całego systemu partyjnego, mogącą zmienić jego charakter i kierunek ewolucji. W celu wyznaczenia tej cechy Giovanni Sartori posłużył się dwoma testami relewantności: potencjałem koalicyjnym partii oraz potencjalną możliwością użycia szantażu politycznego¹⁰. W pierwszym przypadku partia jest relewantna, o ile posiada duże znaczenie przy formowaniu koalicji rządzących (nie oznacza to, iż zawsze partia ta będzie brała udział w koalicji, ale że ma potencjalną możliwość udziału); w drugim, jeśli swoją obecność w polityce potrafi wymusić na pozostałych uczestnikach gry (ale nie musi się tak realnie zachowywać). Testy te są względem siebie alternatywne, co oznacza, iż zastosowanie pierwszego ogranicza się tylko do partii prosystemowych, znajdujących się w kręgu podmiotów mogących potencjalnie uczestniczyć w procesie konstruowania koalicji gabinetowych, zaś drugiego – tylko do partii antysystemowych, i to tych, które dysponują znacznym poziomem poparcia wyborczego¹¹.

⁹ Ibidem, s. 121–123.

¹⁰ G. Sartori, *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*, Cambridge 1976, s. 123.

¹¹ A. Antoszewski, R. Herbut, *Systemy polityczne...*, s. 118.

W demokracjach przedstawicielskich rywalizacja między partiami prowadzi do powstawania zróżnicowanych poziomów relewancji jej uczestników. Większe zróżnicowanie tych poziomów dostrzega się w systemach wielopartyjnych, gdyż systemy dwupartyjne pozbawiają małe ugrupowania walki o „istotność”. W układzie dwuipółpartyjnym dopuszcza się zwiększenie relewancji partii małej pod warunkiem, że wyraża ona gotowość przyjęcia oferty programowej jednej z dwóch partii dużych, w zależności od aktualnej koniunktury politycznej. Sytuacji tej sprzyja centrowe usytuowanie takiej partii w przestrzeni rywalizacji programowej. Co więcej, zasada ta dotyczy tylko jednej partii, gdyż pojawienie się kolejnych, obniża ich znaczenie w przetargach koalicyjnych. Aby mogło dojść do takiej sytuacji konieczna jest zmiana systemu partyjnego, do której główne partie niechętnie dopuszczają, jak to ma miejsce w Wielkiej Brytanii. Silniejszymi od woli partii mogą być jednak przemiany zachodzące w otoczeniu społecznym systemu, które mogą je zmusić do złagodzenia obowiązujących zasad i stopniowego otwierania przetargów parlamentarno-gabinetowych. Może to być rezultatem, na przykład, zmiany struktury grupowej społeczeństwa i poziomu poparcia wyborczego oraz pojawienia się nowych kwestii problemowych¹². Podobnie, jak w sytuacji omówionej wyżej, siła partii małych, o niskim poziomie relewancji, tkwi w ich zdolności do pozyskania poparcia dla głoszonych idei.

Innym wskaźnikiem istotności partii w systemie, jest ustanowiony przez Markku Laakso i Reina Taagepera, indeks efektywnej liczby partii¹³. Wzięli oni pod uwagę relatywny rozmiar konkretnej partii politycznej, wyrażający się w proporcji miejsc, jakie posiada ona w parlamencie. Używając tego indeksu, Arend Lijphart dokonał po-

---

¹² R. Herbut, *Teoria i praktyka funkcjonowania partii politycznych*, Wrocław 2002, s. 141–153.

¹³ M. Laakso, R. Taagepera, *Effective Number of Parties: A Measure with Application to West Europe*, „Comparative Political Studies” 1979, cyt. za: *Współczesne partie i systemy partyjne. Zagadnienia teorii i praktyki politycznej*, red. W. Sokół, M. Żmigrodzki, Lublin 2005, s. 116–117.

działu systemów partyjnych według następujących reguł. Jeżeli dwie partie mają po 50% miejsc w parlamencie, to efektywna liczba partii równa się 2,0; a system nazwiemy dwupartyjnym. Jeżeli jedna z partii zdobywa 70%, a druga 30% miejsc, to indeks wynosi 1,7; czyli jedna partia zdominowała arenę rywalizacji parlamentarnej. W przypadku proporcji miejsc, na przykład (45–40–15) efektywna liczba partii (ELP) równa się 2,6 (czyli mamy do czynienia z systemem dwuipółpartyjnym). W systemie wielopartyjnym z partią dominującą (45–20–15–10–10) ELP wynosi 3,5, a w przypadku braku partii dominującej (25–25–2–15–10) ELP równa się 4,5¹⁴.

Dla Wielkiej Brytanii w latach 1945–1990 indeks efektywnej liczby partii w parlamencie (ELPP) wyniósł 2,1; dla wyników wyborów (ELPW) zaś 2,6. Oznacza to, że w parlamencie brytyjskim obserwowano podział władzy między dwie duże partie, co świadczy o istnieniu systemu dwupartyjnego, w wynikach wyborów zaś widać udział partii trzeciej i przejście w kierunku dwuipółpartyjności. Przyjęty czasokres i uzyskane wyniki stanowią dowód na „zamrożenie systemu”, o którym pisali Seymour M. Lipset i Stein Rokkan. Powiązali oni stabilność europejskich systemów partyjnych ze stabilnością podziałów socjopolitycznych, które ukształtowały się w toku ważnych dla współczesnej Europy wydarzeń historycznych¹⁵. Sytuacja uległa zmianie w latach 1990–2005, kiedy to ELPP wynosiła 2,2; czyli zaznaczył się niewielki wzrost (o 0,1) udziału innych partii w rozdziale mandatów oraz osłabienie dwupartyjności. Większe różnice widać w poziomie agregacji (inaczej: koncentracji systemu¹⁶), gdzie wartość indeksu w latach 1945–1979 wynosi-

¹⁴ A. Lijphart, *Democracies: Patterns of Majoritarian and Consensus Government In Twenty One Countries*, New Haven 1984, s. 119, cyt. za: *Współczesne partie i systemy partyjne...*, s. 117.

¹⁵ S. M. Lipset, S. Rokkan, *Cleavage Structures. Party Systems and Voter Alignments. Cross National Perspectives*, New York 1967, cyt. za: K. Sobolewska-Myślik, *Partie i systemy partyjne na świecie*, Warszawa 2004, s. 117.

¹⁶ Ten stworzony przez L. Mayera wskaźnik oznacza miarę stanu posiadania największej partii w parlamencie w stosunku do liczby partii w nim reprezentowanych. Wyższy wskaźnik znamionuje system partyjny o wysokiej spójności

ła 15,43; w latach 1980–1990 – 13,23; zaś w latach 1991–2005 – 7,93. Spadek wartości tego wskaźnika poniżej 10 dowodzi faktu, że od lat osiemdziesiątych obserwuje się spadek poparcia dla dwóch największych partii, co wywołuje efekt dekoncentracji systemu¹⁷.

Innym wskaźnikiem, dzięki któremu można określić rozbieżność między systemem doskonale jednopartyjnym a w pełni podzielonym, jest indeks frakcjonalizacji (F) autorstwa Davida Rae. Reprezentuje on kontinuum od doskonałego systemu jednopartyjnego (F=0,0) do systemu w pełni sfrakcjonalizowanego (F=1,0), gdzie każdy wyborca głosuje na swoją własną partię, a każdy parlamentarzysta należy do innej partii. W doskonałym systemie dwupartyjnym każda z partii zdobywa 50% głosów, a wartość indeksu frakcjonalizacji równa się 0,5 [$F=1-(0,5^2+0,5^2)=1-0,5=0,5$]. Wartość tego indeksu powyżej 0,7 oznacza istnienie systemu wielopartyjnego, z kolei poniżej 0,5 znamionuje pojawienie się partii dominującej. Dla Wielkiej Brytanii w latach 1945–1990 indeks frakcjonalizacji wyniósł 0,57, co potwierdza zbliżenie do systemu dwupartyjnego¹⁸.

Dokonując połączenia kryteriów ilościowo-jakościowych w takich zmiennych, jak: średnia liczba partii uzyskujących powyżej 3% miejsc w parlamencie (P3%S), suma mandatów dwóch głównych partii (2PSC), stosunek liczby mandatów największej partii do drugiej z kolei (SR1:2), średnia proporcja miejsc między drugą i trzecią partią (SR2:3), efektywna liczba partii w parlamencie, Alan Siaroff podzielił systemy na dwie grupy – dwupartyjne i wielopartyjne, a w ich ramach kolejne podsystemy¹⁹. Systemy dwupartyjne to takie, w których średnia koncentracja miejsc dwóch partii wynosi przynajmniej 95%, czyli

---

oraz stabilności. Zob. M. Chmaj, W. Sokół, M. Żmigrodzki, *Teoria partii politycznych...*, s. 177–178.

¹⁷ A. Antoszewski, R. Herbut, *Systemy polityczne...*, s. 132–133.

¹⁸ *Współczesne partie i systemy partyjne...*, s. 117. Duże znaczenie badaniom D. Rae przypisuje także A. Lijphart w: A. Lijphart, *Electoral systems and party systems. A study of twenty-seven democracies, 1945–1990*, Oxford 1994, s. 68.

¹⁹ Zob. A. Siaroff, *Comparative European Party Systems. An Analysis of Parliamentary Elections Since 1945*, New York–London 2000, s. 69–77.

taki odsetek mandatów pozostaje w posiadaniu dwóch największych partii. Ponadto w tym układzie liczba partii uzyskujących 3% poparcia to dwie, co więcej nigdy nie może być więcej niż trzy. Przy zachowaniu bardzo wysokiego wskaźnika 2PCS należy oczekiwać, że jedna z partii będzie posiadała większość miejsc. W tej grupie można wyróżnić system dwupartyjny, w którym dwie największe partie posiadają w parlamencie przynajmniej 95% miejsc, a liczba partii, które przekroczyły poparcie 3% głosów nie jest większa niż 3; indeks efektywnej liczby partii ELPP oscyluje wokół 2,0. W drugim wariantcie ma miejsce system dwuipółpartyjny, gdzie liczba partii powyżej 3% poparcia waha się między 3–5; liczba mandatów dwóch największych 80–95%; proporcja pierwszej największej do drugiej SR1:2 wynosi przeciętnie 1,6; partii drugiej do trzeciej wynosi 1,8 lub więcej. W grupie systemów wielopartyjnych obserwujemy zróżnicowanie od umiarkowanych (zbliżonych zdaniem autora do dwuipółpartyjnych) do ekstremalnych.

W Wielkiej Brytanii w latach 1945–1979 uzyskano następujące wyniki: wskaźnik średniej liczby partii osiągających powyżej 3% miejsc w parlamencie – 2,0; udział procentowy dwóch największych partii w liczbie mandatów 96,9%; średnia proporcja miejsc między pierwszą a drugą największą partią z kolei – 1,15; proporcja między drugą a trzecią partią – 33,11 oraz wskaźnik efektywnej liczby partii w parlamencie ELPP – 2,10. Odnosząc powyższe dane do systematyzacji A. Siaroffa, należy wyciągnąć wniosek, iż w tym okresie mamy do czynienia z typowym systemem dwupartyjnym. Po wyborach 1992 roku, sytuacja uległa zmianie: średnia liczba partii uzyskujących powyżej 3% miejsc w parlamencie – 3,0; suma mandatów dwóch głównych partii wyrażona w % 93,2; stosunek ilości mandatów największej partii do drugiej z kolei – 1,24%; drugiej do trzeciej – 13,55 i wskaźnik efektywności ELPP – 2,27. System zmienił się na umiarkowanie wielopartyjny z tendencją do dwuipółpartyjności.

Dane z wyborów parlamentarnych z 1997 roku świadczą o pojawieniu się systemu umiarkowanie wielopartyjnego z jedną partią dominującą – Partią Pracy. Poszczególne wskaźniki wyniosły: partie

uzyskujące powyżej 3% poparcia – 3,0; udział w rozdziale mandatów dwóch największych partii 88,6%; stosunek mandatów między pierwszą i drugą partią 2,54; między drugą a trzecią 3,59 i indeks efektywnej liczby partii 2,12. W 2001 roku, kiedy władzę sprawowali ponownie laburzyści, również zostały utrzymane cechy systemu umiarkowanie wielopartyjnego z jedną partią dominującą. Liczba partii uzyskujących powyżej 3% poparcia wyniosła 3,0; udział w rozdziale mandatów dwóch największych partii 87,9%; stosunek mandatów między pierwszą i drugą partią 2,49; między drugą a trzecią 3,19. Dodatkowo największa partia posiadała taką ilość mandatów, która pozwalała jej na uzyskanie większości absolutnej. Symptomy powrotu do systemu dwupartyjnego obserwujemy po wyborach 2005 roku, kiedy to wskaźnik partii uzyskujących powyżej 3% poparcia wyniósł – 3,0; udział w rozdziale mandatów dwóch największych partii – 85,8%; stosunek mandatów między pierwszą i drugą partią – 1,8; między drugą a trzecią – 3,19.

Powyższe dane dowodzą, że istniejący stereotyp, oparty w dużej mierze na brytyjskiej tradycji i historycznej przynależności do systemów anglosaskich, definiujący Wielką Brytanię jako typowy dla tej grupy państw system dwupartyjny, nie znajduje współcześnie uzasadnienia w rzeczywistości politycznej²⁰. Warto w tym miejscu przy-

---

²⁰ Takie schematyczne myślenie zawiera tylko część prawdy. Z badań J. D. Derbyshire, I. Derbyshire wynika, że w pewnych krajach anglosaskich istnieją systemy wielopartyjne, podczas gdy system dwupartyjny jest także spotykany w Turcji i niektórych krajach Ameryki Łacińskiej, a ewolucja w tym kierunku jest zauważalna także w niektórych krajach Europy kontynentalnej. Dowodzą tego następujące dane: z ogółu 73 państw demokracji liberalnej, 37 stosuje system większościowy, gdzie 15 (41%) z nich ma system dwupartyjny, 3 (8%) ma system partii dominującej, w którym zwykle jedna partia dominuje, a w 6 (16%) partie nie działają, tylko kandydaci samodzielnie walczą o władzę jako niezależni, tylko 13 (35%) systemów większościowych ma system wielopartyjny z 3 i więcej partiami dzielącymi władzę. Oznacza to, że z 30 państw z większościowym systemem wyborczym 21 ma system dwupartyjny (Wielka Brytania: system większościowy prosty – system dwupartyjny), 2 – system partii dominującej, 1 – kandydaci do mandatów parlamentarnych występują samodzielnie

wołać argumenty politologów broniących twierdzenia, że brytyjski system partyjny wykazuje wszelkie cechy dwupartyjności, a także tych, którzy wyrażają sprzeciw wobec tej tezy. W opinii Konstantego Adama Wojtaszczyka, pierwszym faktem świadczącym o istnieniu systemu dwupartyjnego w Wielkiej Brytanii jest to, że tylko dwie partie mają szansę sprawowania rządów (gabinety jednopartyjne), zmieniają się one w roli rządzących, sprawując władzę albo stając opozycją rządową, a zachodzący dualizm umacnia specyficzny charakter konfliktów społecznych i zasady systemu wyborczego. Po drugie, ramy systemu partyjnego opierają się bardziej na tradycji i historycznym rozwoju niż na normach prawa pisanego (odwołują się do ugrupowań parlamentarnych z końca XVII wieku). Znaczący jest także charakter konfliktów społecznych. Istnieje podział ze względu na klasy społeczne (robotnicy i klasa średnia), a także tendencje separatystyczne w Irlandii Północnej, Szkocji i Walii, podziały rasowe, tradycyjny izolacjonizm wobec kontynentu europejskiego. I wreszcie zasady systemu wyborczego, który może w skrajnych przypadkach spowodować, że partia, która zdobyła większość mandatów, gdyż zwyciężyła w dużej ilości okręgów, otrzymała w skali całego kraju mniej głosów niż partia, która wybory przegrała, ponieważ zwyciężyła w mniejszej liczbie okręgów wyborczych, a zwyciężała zdecydowaną większością głosów (miało to miejsce w październiku 1951 roku i w lutym 1974 roku)²¹.

Opozycyjny wywód Stephena Ingle opiera się na definicji systemu dwupartyjnego, jaką podaje G. Sartori, a która oparta jest na czterech jego cechach. Pierwsza właściwość wymaga, aby dwie partie posia-

---

bez pośrednictwa partii politycznej, 6 – system wielopartyjny. W 20 państwach z ordynacją proporcjonalną występuje 15 systemów wielopartyjnych, 3 – dwupartyjne, 2 – partii dominującej. Szerzej w: J. D. Derbyshire, I. Derbyshire, *World Political System. An Introduction to Comparative Government*, Edinburgh 1991, s. 162–164, (wyd. 1994), s. 103.

²¹ Zob. K. A. Wojtaszczyk, *Partie polityczne w państwie demokratycznym*, Warszawa 1998, s. 96–99.

dały potencjał do rywalizacji o absolutną większość mandatów. Ingle stwierdza, że poza pewnymi wyjątkami, mandaty osiągnięte przez jedną z dwóch głównych partii w Izbie Gmin pochodziły z wyborów niekonkurencyjnych (ponad 36% w 1900 roku). Na początku XX wieku, aż 107 kandydatów było wybieranych w okręgach „pewnych”. A zatem to kryterium spełniane jest tylko częściowo, gdyż w okręgach bez konkurencji nie może być mowy o rywalizacji. Drugie kryterium oznacza, że jedna partia osiąga rzeczywistą, zdolną do samodzielnego rządzenia większość (posiadającą 20 miejsc więcej w Izbie Gmin niż siły połączonej opozycji). W trzech czwartych wyborów w XX wieku spełniono ten wymóg, co oznacza, że w jednej czwartej nie został on zrealizowany. Co więcej, wielu komentatorów postrzegało większość Johna Majora wynoszącą 21 mandatów w 1992 roku jako niewystarczającą, a w 2005 roku rząd Tony’ego Blaira, z większością 66 mandatów miał duże trudności w przegłosowaniu kluczowych ustaw. Ponownie więc warunek został spełniony tylko częściowo. Trzecie kryterium to gotowość partii większościowej do rządzenia samodzielnie. S. Ingle z przekonaniem zgodził się z tą cechą systemu brytyjskiego, gdyż każda z dwóch partii taką gotowość wykazuje. Czwarty warunek to regularna rotacja władzy między głównymi partiami. O regularności zmian w Wielkiej Brytanii mowy być nie może, co więcej, do czasu sukcesu T. Blaira, rotacja była iluzją. Partie z centrolewicy, liberałowie i laburzyści, utrzymywały władzę przez znacznie krótszy okres czasu niż Konserwatyści i prawie zawsze posiadały mniej liczną większość parlamentarną. Ten argument Ingle więc odrzucił²². Podsumowując, skoro brytyjski system partyjny nie spełnia warunków dwupartyjności, nie można go takim nazywać.

Pod względem dystansu między dwiema głównymi partiami Wielka Brytania należy do grupy krajów wysoce rywalizacyjnych. Wielkość rozmiaru poparcia jednak nie odpowiada dokładnie różnicy rozmiaru reprezentacji parlamentarnej, wynikającej z zastosowanego

---

²² Zob. S. Ingle, *The British party system*, London 2008, s. 18–19.

systemu wyborczego. Poziom rywalizacyjności systemu partyjnego najlepiej odzwierciedla relacja między liczbą mandatów uzyskanych przez najsilniejsze ugrupowanie a liczbą mandatów uzyskanych przez partię w kolejności następną. W latach 1945–1990 średni dystans między partiami w Wielkiej Brytanii wyniósł – 1,34 (najwyższy – 1,97; a najniższy – 1,06), czyli obserwuje się spadek poparcia dla najsilniejszej partii – 2,3. Można zatem, za Andrzejem Antoszewskim, interpretować to zjawisko jako przejaw „zmęczenia” rywalizacją dwupartyjną, owocujący wzrostem poparcia dla „partii trzeciej”²³. O ile wcześniej, dystans między dwiema dużymi partiami miał charakter ideologiczny, to obecnie, na skutek zmian w partiach, zachodzi polaryzacja programowa o charakterze dośrodkowym. Partie zbliżają się do siebie pod względem programowym, promując postawę centrową. Potwierdzają to badania A. Siaroffa, z których wynika, iż w latach 90. XX wieku w Wielkiej Brytanii miał miejsce konflikt wyznaniowy na poziomie umiarkowanym, konflikt socjoekonomiczny – na wysokim, zaś poziom podziałów dotyczących polityki zagranicznej był również umiarkowany²⁴.

²³ A. Antoszewski, *Wzorce rywalizacji politycznej we współczesnych demokracjach europejskich*, Wrocław 2004, s. 61.

²⁴ A. Siaroff, *Comparative European Party Systems...*, s. 21–22. Coraz częściej pojawia się twierdzenie, iż słabnie związek między przynależnością klasową a wyrażanymi preferencjami wyborczymi. Opiera się ono na założeniu, iż pojawiły się nowe zjawiska, które modyfikują i zmieniają znaczenie czynników strukturalnych. Wskazuje się na przykład na: a) różnicowanie pozycji jednostki, wynikające z charakteru konsumpcji (konsumpcja zbiorowa, publiczna, a konsumpcja indywidualna, prywatna); podział ten nie musi pokrywać się z podziałami typu klasowego, a jego ujawnienie się jest konsekwencją rozbudowania sektora publicznego i rozrostu funkcji państwa; b) różnicowanie związane z zatrudnieniem w sektorze publicznym i prywatnym; kształtowanie określonych wartości i preferencji politycznych; c) sektor publiczny – rozbudowa uprawnień państwa, prywatny – rozwiązania wolnorynkowe. Inni twierdzą, że współcześnie procesy polaryzacji politycznej nie są uwarunkowane strukturą społeczeństwa, a raczej wartościami nieekonomicznymi. Te pierwsze występują, ale nie stanowią osi centralnej dla kształtujących się wzorów polaryzacji. Szerzej w: A. Antoszewski, R. Herbut, *Systemy polityczne...*, s. 23–24.

Przez długi czas system brytyjski był opisywany jako system dwupartyjny, mimo iż przez cały XX wiek zawsze istniały więcej niż dwie, a zwykle więcej nawet niż trzy partie w Izbie Gmin. Oznacza to, że partie trzecie były w typologiach pomijane. We współczesnej porównawczej nauce o polityce, osiąga się wysoki stopień konsensusu co do tego, ile dokładnie partii powinno być badanych. Jak zauważa Paul D. Webb, od lat 70. system partyjny Wielkiej Brytanii przeszedł od klasycznego przykładu demokracji większościowej do konsensualnej. Używając zatem w odniesieniu do tego kraju określenia system dwupartyjny, należy zadać pytania: o jaki poziom politycznej władzy chodzi? i o którą scenę interakcji partyjnej?²⁵ Można uznać, że brytyjski system partyjny to układ rywalizacji wielopartyjnej na poziomie wyborczym i parlamentarnym, biorąc pod uwagę liczbę partii. Jednak pod względem rozmiaru partii ulega on uproszczeniu, zwłaszcza w procesie alternacji władzy. Oznacza to, że wiele partii bierze czynny udział w wyborach, wiele także uzyskuje mandaty, jednak tylko dwie spośród nich mają realny wpływ na przejęcie i sprawowanie władzy. Zachodzi pełna alternacja władzy, co powoduje, że tworzone są gabinety jednopartyjne, bez przetargów koalicyjnych.

Wzmocnieniem argumentów na rzecz dwupartyjności systemu brytyjskiego jest fakt, że status ustrojowy partii politycznych tego kraju regulowany jest, obok norm prawa stanowionego, przez normy konwenansów konstytucyjnych bądź parlamentarnych. Porządek konstytucyjny Wielkiej Brytanii przyjmuje, w porównaniu z modelem Europy kontynentalnej, postać bardziej pragmatyczną, materialną. Jego podstawy opierają się między innymi na regulacjach ustrojowych niebędących prawem, a zwyczajem. Właściwość ta dotyczy zarówno materii ustrojowej rangi konstytucyjnej, jak również innych kwestii regulowanych ustawą zwykłą czy regulaminem parlamentu²⁶.

²⁵ P. D. Webb, *The modern British party system*, London 2000, s. 4.

²⁶ A. Zięba, *Zagadnienia systemu partyjnego Wielkiej Brytanii*, [w:] *Współczesne systemy partyjne państw europejskich*, red. M. Grzybowski, A. Zięba, Kraków 1996, s. 23.

Stanowi ona procedurę naturalną, wynikającą z historycznej ewolucji ustroju państwowego.

W odniesieniu do partii politycznych system prawny Wielkiej Brytanii przewiduje między innymi takie zasady, jak: dwupartyjność systemu, większościowy system wyborczy, obowiązek monarchy mianowania lidera zwycięskiej partii w wyborach do Izby Gmin premierem, odpowiedzialność gabinetu i rządu przed parlamentem, zasada suwerenności parlamentu. Wśród kluczowych zasad konstytucyjnych, normujących status ustrojowy partii politycznych ważne miejsce zajmuje zasada partyjności w procedurze nominacji szefa rządu. Stanowi ona, iż: „Królowa musi powierzyć liderowi partii politycznej, posiadającej większość w Izbie Gmin, misję sformowania rządu”. Zasada ta prowadzi do uznania partii politycznych za jedną z fundamentalnych instytucji ustrojowych państwa poprzez zachodzącą relację między centralnym organem państwowym (monarchą) a centralnym organem partyjnym (liderem)²⁷.

Lider partii, obejmując urząd premiera, staje na czele władzy wykonawczej jako centralnego elementu systemu rządów (bez zachwiania stabilnego układu pomiędzy poszczególnymi władzami). Pogląd ten stanowi podstawę tak zwanego systemu premierowskiego, który opiera się na przekonaniu, że premier stoi na czele rządu opinii publicznej, co oznacza, że ciągłą kontrolę nad gabinetem sprawuje parlament będący jedynym wyrazicielem woli suwerena (narodu). Skoro rząd dysponuje zaufaniem większości, to jest elementem posiadającym niekwestionowany priorytet, mniej potwierdzony w regulacjach prawnych, w większym stopniu przejawiający się w specyficznym układzie politycznym, jaki wytwarza system partyjny²⁸. Według Katarzyny Sobolewskiej-Myślik, rywalizacja międzypartyjna w procesie tworzenia rządu stanowi jedną z istotniejszych, w których obser-

²⁷ Ibidem, s. 25.

²⁸ *Spółeczeństwo i polityka. Podstawy nauk politycznych*, red. K. A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, Warszawa 2007, s. 459–460. Oddziaływanie premiera na parlament widoczne jest także w procedurze rozwiązania Izby Gmin. Okres

wować można interakcje międzypartyjne. Przywołuje model Petera Maira, w którym przyjmuje on, że rywalizacja wokół tworzenia rządu może stać się podstawą określenia zarówno stabilności systemu partyjnego, jak i zmian, którym może podlegać. Model zakłada, że rywalizacja międzypartyjna wokół kształtowania się układów rządowych składa się z trzech elementów: pierwszy dotyczy wymiany składu partyjnego rządu, drugi innowacyjności koalicji rządowych, trzeci otwartości tej rywalizacji dla nowych podmiotów²⁹.

W aspekcie wymiany składu rządu wyróżnia się trzy sytuacje – wymiana całkowita, częściowa lub też brak wymiany. Przykładem pierwszej sytuacji jest Wielka Brytania, gdzie po wyborach przegranych dla dotychczasowej partii rządzącej dochodzi do zmiany partii obsadzającej stanowiska rządowe³⁰. Analiza wszystkich trzech elementów pozwala wyróżnić dwie struktury rywalizacji: otwartą i zamkniętą. Rywalizacja zamknięta istnieje wówczas, gdy z punktu widzenia wymiany rządu następuje wymiana całkowita lub w ogóle nie ma wymiany; w formułach rządowych raczej panuje rutyna, a nie innowacyjność, a dostęp do stanowisk rządowych jest ograniczony do kilku ugrupowań³¹. Przypadek brytyjski ogranicza się do dwóch

---

pełnomocnictw tej izby (a nie kadencja) wynosi 5 lat. Wyznaczenie tego terminu i tym samym zarządzenie nowych wyborów parlamentarnych należy formalnie do prerogatyw panującego. Współcześnie rola monarchy sprowadza się jednak do podpisania i ogłoszenia proklamacji o rozwiązaniu Izby Gmin oraz zarządzeniu wyborów. Faktyczna decyzja należy do premiera, gdyż – zgodnie z konwenansem konstytucyjnym – uruchomienie prerogatywy może nastąpić jedynie na wniosek szefa rządu. Decyzję tę podejmuje premier w momencie, który uzna za najkorzystniejszy dla swojej partii lub najmniej zagrażający jej pozycji jako partii większościowej. Zdarzało się więc tak, że datę wyborów wyznaczano w terminie znacznie krótszym niż ten przypadający w piątą rocznicę wyboru poprzedniego parlamentu.

²⁹ K. Sobolewska-Mysłik, *Zmiana wzorców rywalizacji międzypartyjnej w latach 2005–2007 jako pozytywny prognostyk dla kształtowania się polskiego systemu partyjnego*, [w:] *Demokracja w Polsce po 2005 roku*, red. D. Karnowska, Toruń 2008, s. 29.

³⁰ Ibidem, s. 30.

³¹ Ibidem.

partii, więc reprezentuje rywalizację zamkniętą. Zamknięta struktura rywalizacji zazwyczaj wymaga stabilnych norm, które wykształcają się z upływem czasu, jak na przykład konwenansów konstytucyjnych w Wielkiej Brytanii.

Jednym z konwenansów konstytucyjnych regulujących ustrój polityczny Wielkiej Brytanii jest zasada dwupartyjnego podziału władzy. Podział ten na szczeblu państwowym realizuje mechanizm ustrojowy oparty na relacji między większością parlamentarną (a nad nią partią rządzącą) a sterowaną przez gabinet cieni partią opozycyjną. Ten tak zwany polityczny czy pionowy podział władz oznacza, w ujęciu Paula Silka, że: „walka nie ma z reguły charakteru konstytucyjnego, a więc starcia między rządem a parlamentem, ale polityczny, gdzie stronami są partie polityczne. Czy więcej powinno się wydawać na obronę, a mniej na bezpieczeństwo socjalne, jest pytaniem, które przeciwstawia sobie partie, a nie parlament i rząd”³². Powyższe rozwiązanie jest wpisane w zasady ustrojowe do tego stopnia, że pozwala przyjęć zasadę dwupartyjności jako jeden z konwenansów konstytucyjnych.

Dwupartyjność brytyjskiej sceny politycznej zaczęła kształtować się od XVII wieku, kiedy na skutek parlamentarnej walki z królem o podział i zakres władzy, pojawiły się dwa ugrupowania polityczne. Pierwsze z nich (początkowo nazywane „golonymi głowami”, później przyjęto określenie, które miało odnosić się do obelżywej nazwy woźnicy szkockiego, czyli wig, stąd Wigowie) opowiadało się za wprowadzeniem wyższości parlamentu nad władzą królewską. Druga grupa to zwolennicy nieograniczonej władzy monarszej („kawalerowie”, przez swoich przeciwników nazywani buntownikami irlandzkimi, znani jako Torysi). W początkowym okresie grupy te obejmowały swoim działaniem tylko członków Izby Gmin i Izby Lordów, przyjmując formę klubów parlamentarnych. Jednak wraz z rozwojem prawa wyborczego, ugrupowania polityczne rozszerzyły zasięg swojego oddziaływania i rozpoczęły starania o pozyskanie poparcia członków

³² Zob. A. Zięba, *Zagadnienia systemu dwupartyjnego ...*, s. 13.

i sympatyków wśród obywateli posiadających prawa wyborcze, stając się partiami politycznymi.

Wielkie reformy wyborcze zapoczątkowano w 1832 roku ustawą „First Reform Act” (wprowadzoną przez Wigów pod rządami Earla Greya)³³. Wprowadzone zmiany przyniosły także nową postać samych partii. Torysi w 1832 roku przyjęli nazwę Partia Konserwatywna (Conservative Party, PK), zaś Wigowie od 1839 roku prowadzili działalność jako Partia Liberalna (Liberal Party, PL). Głównym celem obu partii było pozyskanie jak największej liczby mandatów do Izby Gmin. Konkurencja dwóch oponentów trwała tak długo, jak długo nie zmieniał się charakter brytyjskiego społeczeństwa. Wzrost liczebny robotników i uzyskanie przez nich praw wyborczych spowodowały potrzebę powołania do życia partii politycznej, która reprezentowałaby w parlamencie ich interesy. Taką partią miała być Partia Pracy (Labour Party, PP), utworzona w 1900 roku z inicjatywy organizacji robotniczych i związków zawodowych. Systematyczne zwiększanie się znaczenia tej partii doprowadziło w 1922 roku do przegrupowania w brytyjskim systemie dwupartyjnym. Wigowie, którzy powołali swoje stronnictwo dla rozszerzania praw wyborczych i realizacji zasad demokratycznych w państwie ostatecznie padli ofiarą własnych idei. Na skutek rozwoju praw wyborczych klasy robotniczej utracili status drugiej największej partii w parlamencie przechodząc na długie lata do opozycji bez realnych szans na walkę o władzę.

Wśród konsekwencji trzeciej reformy wyborczej („Third Reform Act”, wprowadzonej w 1884 roku przez Williama Gladstone’a) warto zwrócić uwagę na przyznanie praw głosu katolickim chłopom w Irlandii, które doprowadziło do powstania Irlandzkiej Partii Parlamentarnej (Irish Parliamentary Party, IPP). Wskutek korzystnego rozstrzygnięcia wyborów z 1885 roku dla tej partii wysunięto żądanie przyjęcia ustawy wprowadzającej status samorządnego domi-

---

³³ Więcej na temat: http://www.bbc.co.uk/radio4/history/inourtime/inourtime_20081127.shtml, 5 maja 2009.

nium dla Irlandii („Irish Home Rule”) jako cenę poparcia dla kontynuowania rządów przez Gladstone’a. Gladstone osobiście poparł Home Rule, ale silna frakcja Liberalnych Unionistów (Liberal Unionist, LU), kierowana przez Josepha Chamberlaina, wyraziła sprzeciw wobec tej inicjatywy. Doprowadziło to do rozłamu wewnątrz Partii Liberalnej, który osłabił jej pozycję wobec nowego coraz silniejszego rywala – Partii Pracy. Zatem przyczyny sytuacji lat 20. i 30. XX wieku, kiedy laburzyści na stałe wyparli liberałów z dwublokowego układu rywalizacji o władzę, miały charakter zarówno wewnętrzny, jak i zewnętrzny.

Dalsze osłabienie Partii Liberalnej następowało w latach 50. i 60. XX wieku. Nie doprowadziło ono jednak do wyeliminowania partii z parlamentu dlatego, że uchwalono kilka ustaw dotyczących terenów wiejskich Szkocji i Walii, które odnosiły się do jej liberalnej tradycji. Ponadto w dwóch angielskich miastach – Bolton i Huddersfield – lokalni liberałowie i konserwatyści zgodzili się obsadzać tylko jedno z dwóch miejsc³⁴. Sprawujący przywództwo w latach 1976–1988 lider Partii Liberalnej, David Steel negocjował pakt Lib-Lab z laburzystowskim premierem, Jimem Callaghanem, w taki sposób, że liberałowie wsparli rząd w ważnych głosowaniach w zamian za wpływ na politykę. Pakt ten trwał od marca 1977 do grudnia 1978 roku, ale nie przyniósł pożądanej przez liberałów wyborczej reprezentacji proporcjonalnej³⁵. Kiedy rząd laburzystów upadł w 1979 roku, konserwaty-

³⁴R. Douglas, *Liberals. A History of the Liberal and Liberal Democrats Parties*, London–New York 2005, s. 260–265.

³⁵Dążenie do zmiany ordynacji wyborczej z większościowej na proporcjonalną zostało przejęte przez następców Partii Liberalnej – Liberalnych Demokratów. Simon Jenkins, 17 maja 2002 powiedział: „Brytyjska Partia Liberalnych Demokratów jest tajemnicą. (...) Nikt nie potrafi opisać cechy charakterystycznej liberalnej demokracji. Nie ma żadnego powodu, motywu, kultury czy strategii jej działania, poza tęsknotą za odwieczną koalicją z proporcjonalną reprezentacją”. P. Whiteley, P. Seyd, A. Billingham, *Third force politics: Liberal Democrats at the grassroots*, Oxford 2006, s. 1. Na konferencji partii w 2008 roku, Nick Clegg (lider partii od 18 grudnia 2007 roku) ogłosił politykę reformy systemu wybor-

ści pod rządami Margaret Thatcher zwyciężyli odsuwając liberałów na margines.

Wobec tej sytuacji, w marcu 1981 roku czterech dawnych ministrów rządu laburzystowskiego, reprezentujących prawicowe skrzydło Partii Pracy, utworzyło Partię Społeczno-Demokratyczną (Social Democratic Party, SDP). Weszła ona w sojusz z Partią Liberalną i przejściowo stała się poważną siłą polityczną³⁶. Obie partie walczyły razem w wyborach 1983 roku (uzyskując 25% głosów, 2% mniej od laburzystów) i 1987 roku (z wynikiem 22,6% głosów) jako SDP-Liberal Alliance³⁷. Po wygranych przez konserwatystów wyborach, w 1988 roku Partia Społeczno-Demokratyczna i Partia Liberalna połączyły się, tworząc Socjaldemokratyczną Partię Liberalną, która od 1989 roku działa pod nazwą Liberalni Demokraci (oficjalna nazwa Liberal Democrats, często skracana do Lib Dems)³⁸. Do partii nie weszła grupa przeciwników tego połączenia, którzy kontynuowali działalność pod nazwą Partia Liberalna (Liberal Party). Była to legalna nowa organizacja (siedziba, archiwum, aktywa i pasywa starej partii zostały odziedziczone przez Lib Dems), ale jej statut wskazywał na to, iż jest to ta sama Liberal Party.

Mimo nowej nazwy, więcej elementów wspólnych z byłą Partią Liberalną, kontynuatorką Wigów, mają Liberalni Demokraci. Wielu politologów zastanawiało się, dlaczego liberałowie przetrwali, mimo wypchnięcia poza układ dwóch głównych partii. Jednym z argumentów jest fakt, że partia ciągle była obecna w parlamencie, istniała w takiej czy innej formie przez ponad 300 lat, będąc najstarszą

---

czego. Reprezentacja proporcjonalna zawsze była głównym punktem polityki partii oraz żądaniem w przypadku jakiegokolwiek zaangażowania Lib Dems w koalicję rządową. Reforma wyborcza jest częścią szerszych zmian, które obejmują między innymi obniżenie wieku wyborczego do 16 lat.

³⁶ H. Zins, *Historia Anglii*, Wrocław 2001, s. 391.

³⁷ *Handbook, Essential Information about the Liberal Democrats* (now with e-mail addresses), Published on behalf of the Liberal Democrats by Liberal Democrat Publications 1996–1997, s. 1.

³⁸ P. Whiteley, P. Seyd, A. Billingham, *Third force politics...*, s. 3.

partią w parlamencie³⁹. Do odnowienia partii przyczyniło się wiele czynników, w tym między innymi obniżenie przywiązania zwolenników konserwatystów i laburzystów do swoich partii. W odróżnieniu od Liberalów, którzy ponieśli największą porażkę wyborczą w 1923 roku, Liberalni Demokraci uzyskują wzrost reprezentacji w parlamencie w każdym kolejnych wyborach od kiedy usamodzielnili się w 1988 roku. Ponadto, Lib Dems dokonali dużego postępu w wyborach lokalnych od lat 50. XX wieku. Dla partii stojącej w obliczu zapomnienia, były to zadziwiające wyniki⁴⁰.

Partia Konserwatywna kontynuuje tradycje Torysów, których rodowód sięga okresu Chwalebnej Rewolucji z 1689 roku (nazwa od 1832 roku). Jest tym samym jedną z najstarszych na świecie partii politycznych. Jak każda doktryna konserwatywna, również brytyjska charakteryzuje się tym, że ożywia się ona w przełomowych momentach historii. Po każdym z takich przełomów partia podejmowała swoją działalność w odrodzonej i zmodernizowanej formie organizacyjnej na podstawie przewartościowanej platformy programowej. Po drugiej wojnie światowej konserwatyści przegrali z laburzystami i proklamowali doktrynę nowego konserwatyzmu, który zawierał interwencjonizm w polityce państwowej, nastawiony na gospodarkę i niektóre aspekty polityki społecznej. W 1975 roku liderem partii została Margaret Thatcher, która wprowadziła konserwatyzm indywidualistyczny⁴¹. Współcześnie u konserwatystów istnieją dwa nurty – paternalistyczny (czyli tradycyjny pragmatyczny toryzm, który zakłada solidaryzm społeczny, wiarę w konieczność spełniania przez państwo funkcji interwencyjnych i opiekuńczych oraz uznanie konieczności funkcjonowania Wielkiej Brytanii w Unii Europejskiej) oraz indywidualistyczny (który reprezentują neoliberalowie, post-thatcheryści, zwolennicy skrajnego indywidualizmu politycznego oraz

³⁹ Ibidem, s. 5.

⁴⁰ Ibidem, s. 2.

⁴¹ A. Zięba, *Zagadnienia systemu dwupartyjnego...*, s. 15–19.

wolnego rynku i przeciwnicy „federalistycznej” Europy, sterowanej przez „socjalistycznych biurokratów” z Brukseli)⁴².

Partia Pracy z kolei poprzez związki zawodowe utrzymuje więź z korzeniami partii jako reprezentanta klasy robotniczej (w 1918 roku wprowadzono także członkostwo indywidualne)⁴³. W 1893 roku powstała Niezależna Partia Pracy, a w 1900 roku na konferencji związków zawodowych powołano Komitet Reprezentacji Robotniczej, który w 1906 roku przyjął nazwę Labour Party. Wielki sukces tej partii miał miejsce w 1945 roku, kiedy sformowała ona jednopartyjny gabinet z Clementem Richardem Attlee na czele. Wprowadziła reformy w kierunku nacjonalizacji niektórych gałęzi przemysłu, reorganizacji systemu podatkowego i ubezpieczeń społecznych. Drugim przełomowym liderem w historii partii był Tony Blair, który po 18. latach rządów konserwatystów osiągnął sukces dokonując politycznej zmiany gabinetu. Pod przywództwem Blaira laburzyści zrezygnowali z ustanowienia społecznej własności środków produkcji i zredukowali wpływy związków zawodowych na decyzje konferencji partyjnych⁴⁴.

Punktem stycznym dla wzajemnych zależności między brytyjskim systemem partyjnym a politycznym jest parlament, a w zasadzie Izba Gmin. Tylko bowiem do tej izby ma miejsce wybieralność deputowanych, w drugiej izbie – Izbie Lordów prawo zasiadania uzyskuje się dzięki nominacji monarchy lub z tytułu sprawowania wybranych urzędów. Geneza systemu politycznego Wielkiej Brytanii sprzęga się z ewolucją parlamentaryzmu w tym kraju⁴⁵. Pozycja parlamen-

---

⁴² W. Poniatońska-Grochalska, *Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej*, [w:] *Partie i systemy partyjne państw wysoko rozwiniętych*, red. S. Iwanek, Katowice 1999, s. 14.

⁴³ *Ibidem*, s. 15.

⁴⁴ A. Zięba, *Zagadnienia systemu dwupartyjnego...*, s. 19–23.

⁴⁵ Klasyczny system parlamentarno-gabinetowy ukształtował się w monarchii w XVIII w., powstał wskutek następujących etapów przemian: 1) początki i kształtowanie się brytyjskiego systemu parlamentarnego (XIII–XVII w.). W dokumentach pisanych nazwa parlament pojawiła się po raz pierwszy w An-

tu jest regulowana obecnie przez następujące zasady: suwerenności i supremacji parlamentu, trójpodziału władz, podejmowania najważniejszych decyzji w państwie w rezultacie działania politycznego mechanizmu podziału władzy między partię rządzącą a partie opozycyjne⁴⁶.

Zasada suwerenności parlamentu oznacza, że działa on samodzielnie i niezależnie. Współcześnie owa reguła uległa znacznej transformacji, głównie ze względu na przepisy „Ustawy o Wspólnotach Europejskich” z 1972 roku. W konsekwencji przyjęcia tej ustawy, przyznano prymat ustawodawstwu wspólnotowemu w przypadku kolizji z normami prawa krajowego Wielkiej Brytanii. Również praktyka polityczna przyczyniła się do modyfikacji zakładanego przez suwerenność parlamentu stosunku podporządkowania rządu legislatywie. Poprzez fakt mianowania przez lidera zwycięskiej w wyborach partii politycznej członków gabinetu spośród deputowanych, pokrywają się składy kierownictwa partii i rządu prowadząc do tzw. unii personalnej. Gabinet, opierający się na poddanej dyscyplinie partyjnej większości parlamentarnej, przejmuje na siebie zadanie

---

glii w tzw. *Plea Roll* z 1236 roku oraz w tzw. *Chancery Roll* z 1242 roku. Początkowo była to rada królewska, której zadaniem było dyskutowanie nad problemami polityki wewnętrznej i zagranicznej państwa. Kolejny ważny dokument to *Magna Carta Libertatum*, który jako pierwszy ograniczył samowolę królewską. W 1377 roku wprowadzono impeachment, a od XV wieku izby uzyskały prawo wnoszenia projektów ustaw do monarchy tzw. bills; 2) walka o dominację między monarchą a parlamentem (XVII w.). Na skutek konfliktu między parlamentem a dynastią Stuartów w 1628 roku uchwalono *Petition of Right*, zaś po Chwalebnej Rewolucji uznano, że do funkcjonowania państwa niezbędna jest współpraca między parlamentem a monarchą. Inne dokumenty: *Habeas Corpus Act*, *Bill of Rights*, czy Ustawa o następstwie tronu, prowadziły do demokracji parlamentarnej; 3) umacnianie się systemu parlamentarnego (XVIII i początek XIX w.). W 1782 roku po raz pierwszy parlament wymusił ustąpienie całego gabinetu. Wykształtowały się dwie zasady: zaufania Izby Gmin do gabinetu oraz solidarnej odpowiedzialności gabinetu przed Izbą; 4) dominacja egzekutywy nad legislatywą (XX w.). R. Balicki, *Ustroje państw współczesnych*, Wrocław 2003, s. 15.

⁴⁶ A. Zięba, *Parlament Wielkiej Brytanii*, Warszawa 1994, s. 5 i 7.

jednolitego kierowania polityką państwa. W tych warunkach ustawodawstwo jest opracowywane w gabinecie, a zadaniem parlamentu jest przyjęcie projektu, w oparciu o obowiązujące procedury parlamentarne⁴⁷.

Dla obrony demokratyczności procedur parlamentarnych i równowagi międzypartyjnej na poziomie władzy ustawodawczej, ustanowiono Opozycję Jej Królewskiej Mości. Wielka Brytania jest pierwszym państwem, które uznało opozycję między partiami politycznymi jako wynik nieprzerwanego rozwoju ustroju politycznego. Rywalizacja między Wigami i Torysami w XIX wieku odpowiadała przyjętemu dualizmowi liberałowie-konserwatyści tak długo, jak uzyskiwali oni wsparcie z reprezentowanych klas społecznych. Jak tylko zauważono wzrost znaczenia Partii Pracy, uznano to za pierwszy etap tranzykcji w kierunku dualizmu socjaldemokratyczno-konserwatywnego⁴⁸. Wciąż jednak podtrzymywano podział na rządzących i opozycję, nawet jeśli była to zupełnie nowa opozycja.

Jak zauważa Walter Bagehot (autor *The English Constitution* z 1867 roku), „krytyczna opozycja jest konsekwencją systemu rządów gabinetowych”⁴⁹. Jej status określany jest przez tradycyjną praktykę polityczną, postanowienia regulaminowe Izby Gmin, postanowienia w innych przepisach i rezolucjach izby, orzeczenia Spikera lub jego zastępców ogłaszane w trakcie posiedzeń Izby lub w inny sposób oraz normy prawa stanowionego. Mimo tych samych zadań pełnionych na skutek uzyskania statusu opozycji, proces formowania gabinetu cieni w każdej z dwóch największych partii wygląda inaczej. W Partii Konserwatywnej zadania „shadow cabinet” przejmuje mianowany przez lidera partii jego komitet doradczy. W formalnej strukturze partii funkcjonuje on jako ogniwo organizacyjne, wyodrębnione w stosun-

⁴⁷ Ibidem, s. 8.

⁴⁸ B. D. Graham, *Representation and party politics. A comparative perspective*, Oxford–Cambridge 1993, s. 19.

⁴⁹ Z. Machelski, *Opozycja w systemie demokracji parlamentarnej: Wielka Brytania, Niemcy, Włochy*, Warszawa 2001, s. 93.

ku do komitetu wykonawczego frakcji parlamentarnej w Izbie Gmin. Partia Pracy posiada Komitet Parlamentarny, w skład którego z urzędu wchodzi lider partii, jego zastępca, przewodniczący frakcji parlamentarnej w Izbie Gmin, główni whipowie laburzystowscy z obydwu izb oraz lider laburzystowskich parów. Spośród pozostałych 19 członków gabinetu cieni 18 wybierają deputowani, a 1 laburzystowscy parowie⁵⁰. Partie trzecie zwykle stają po stronie opozycji, gdyż zwycięstwo partii rządzącej jest na tyle wysokie, iż nie potrzebuje ona partnera do sformowania rządu (poza jednym przypadkiem z lat 1977–1978, kiedy liberałowie i laburzyści stworzyli pakt Lib-Lab).

Od końca XIX wieku, model rywalizacji między partią rządzącą a opozycją realizował się również na forum walki o głosy elektoratu. Wybory stały się okazją do spełniania zapotrzebowania legitymizacyjnego, które stanowiło potencjał osiągnięcia celów w przypadku powrotu do władzy. Funkcja wyborcza partii politycznych rozszerzyła katalog zadań związanych z dążeniem do zdobycia i utrzymania władzy: mobilizację i integrację społeczeństwa lub jego segmentów, edukację, artykulację i agregację interesów, kreowanie konsensu społecznego. Obok tego, pojawiła się funkcja pośredniczenia między społeczeństwem a władzą państwową. Poprzez przedstawianie wyborcom określonych alternatyw ideologiczno-programowych oraz skłanianie ich do oddania głosu, partie ułatwiają elektoratowi podjęcie ostatecznej decyzji wyborczej, a także zapewniają sobie prawo kontrolowania rządu, a więc określania zasadniczych kierunków polityki publicznej państwa⁵¹.

Warto zwrócić uwagę na fakt, iż istnieje dwojaka interpretacja funkcjonalności partii politycznych. Po pierwsze, partie zostały powołane do wypełniania określonych funkcji, które decydują o ich

⁵⁰ A. Zięba, *Zagadnienia systemu dwupartyjnego...*, s. 32.

⁵¹ Zob. R. Herbut, *Teoria i praktyka funkcjonowania partii politycznych...*, s. 16–17 i 24.

systemowych właściwościach. Ale też partie polityczne wypełniają te funkcje i zachowują się w specyficzny sposób, gdyż uzasadnia to zaistniała sytuacja. Zatem, patrząc koniunkturalnie, partie mają potencjalną możliwość wypełniania funkcji, ale z różnych względów tego nie czynią lub czynią w ograniczonym zakresie, a mimo to ich wpływ na system polityczny pozostaje ogromny⁵². Katalog funkcji partii politycznych układają politolodzy według różnych kluczy.

Sigmund Neumann wyróżnił na przykład organizowanie chaotycznych żądań społecznych, czyli wyrażanie bądź to w programach politycznych, bądź w procedurze ustawodawczej, oczekiwań obywateli w postaci konkretnych rozwiązań prawnych. Drugą funkcją to wychowanie ludzi w duchu odpowiedzialności politycznej, którą to odpowiedzialność, z punktu widzenia partii, można rozumieć jako podejmowanie i wyrażanie decyzji politycznych w akcie wyborczym. Kolejne zadanie to spełnianie roli ogniwa łączącego rząd z opinią publiczną. Oznacza to przekazywanie rządzącym wniosków obywateli i w drugą stronę – informowanie ich o polityce państwowej. I ostatnia, selekcja przywódców, innymi słowy – kreowanie elit politycznych⁵³. Tę ostatnią funkcję wymienia także Marek Sobolewski jako część składową pełnionej przez partie polityczne funkcji wyborczej, obok kreowania programu politycznego. Funkcja wyborcza partii politycznych realizowana jest przez cały czas ich działalności, jednak ze szczególnym nasileniem w czasie kampanii wyborczej⁵⁴.

Selekcja kandydatów odbywa się według różnych typów nominacji: typ nieuregulowany, żywiołowy, nominacje przez organy lokalne, nominacje przez organy centralne oraz wybór przez członków partii. Najczęściej występują typy mieszane. Dla określenia poziomu demokratyczności poszczególnych modeli selekcji kandydatów, używa się następujących sześciu typów nominacji, które powstały na postawie

⁵² Ibidem, s. 20.

⁵³ Szerzej w: *Współczesne partie i systemy partyjne...*, s. 68–71.

⁵⁴ M. Sobolewski, *Zasady demokracji burżuazyjnej i ich zastosowanie*, Warszawa 1969, s. 49.

obserwacji wzorców zachowań w Europie Zachodniej (im wyższy numer modelu tym jest on bardziej demokratyczny): 1. władze centralne partii politycznej całkowicie kontrolują wybór kandydatów; 2. władze lokalne partii proponują zestaw kandydatów, lecz ostateczną decyzję podejmuje organa centralne partii; 3. władze centralne partii dostarczają listę nazwisk kandydatów, z której organa lokalne partii mogą wybrać listę ostateczną; 4. władze lokalne partii decydują, za zgodą organów centralnych, włączając w to prawo dodawania oraz usuwania kandydatów według ustalonych warunków; 5. organa lokalne partii całkowicie kontrolują proces selekcji kandydatów i podejmują ostateczne decyzje; 6. proces selekcji kandydatów jest dokonywany przez członków poszczególnych partii politycznych w drodze głosowania (prawyborów), co sprawia, że proces obejmuje większą liczbę członków⁵⁵.

W Wielkiej Brytanii, od 1960 roku podejmowanie decyzji w partiach w ramach procesu selekcji kandydatów odbywało się na poziomie modelu czwartego (laburzyści, liberałowie, konserwatyści), od 1989 roku – na poziomie modelu czwartego w Partii Pracy, Partii Socjaldemokratycznej i Partii Konserwatywnej, na poziomie piątym u Liberalnych Demokratów, na poziomie szóstym w SDP⁵⁶. Wyraźną tendencję w kierunku demokratyzacji procesu selekcji kandydatów obserwuje się w partiach trzecich (Liberalni Demokraci). Ta zmiana może być jednak rozpatrywana jako wzmocnienie roli i znaczenia poszczególnych członków partii, a także jako sposób, dzięki któremu

---

⁵⁵ *Współczesne partie i systemy partyjne...*, s. 75–76. Ten ostatni typ charakteryzuje partie wyborcze, które dążą do rozszerzenia kręgu wyborców gotowych udzielić im poparcia. Rezygnują z reprezentacji jednej grupy społecznej, a poprzez formułowanie mniej wyraźnego ideowo programu i z pomocą profesjonalistów w zakresie socjotechniki zdobywają zwolenników w zróżnicowanych środowiskach. Szerzej w: K. Sobolewska-Myślik, *Partie i systemy partyjne...*, s. 30–32.

⁵⁶ Zob. L. Bille, *Democratizing a Democratic procedure: myth or reality? Candidate selection in Western European Parties, 1960–1990*, „Party Politics” 2001, nr 3.

przywództwo może zwiększać swój zakres władzy, zmniejszając znaczenie organów tworzonych przez aktywistów partii⁵⁷.

W Partii Konserwatywnej przez długi czas nie istniały żadne formalne procedury powoływania lidera. W wypadku trudności z wyłonieniem powszechnie akceptowanego kandydata, problem rozstrzygała królewska nominacja na urząd premiera. Jeśli partia była w opozycji, to powoływano jedynie przywódcę frakcji w Izbie Gmin i w tym charakterze kierował on partią aż do zwycięstwa w wyborach powszechnych⁵⁸. Zgodnie z zasadami przyjętymi przez konserwatyistów w 1998 roku, wybory nowego przywódcy mogą być zainicjowane albo przez rezygnację urzędującego lidera albo przez wotum nieufności wobec aktualnego szefa partii wyrażone przez frakcję parlamentarną. Kandydatów mogą zgłaszać swojemu whipowi członkowie parlamentu (*member of parliament*, MP) – co najmniej dwóch. Jeśli zostanie wskazany tylko jeden kandydat (co miało miejsce podczas wyborów w 2003 roku), wtedy jest on wybrany bez konkurencji. Jeśli zaproponowano dwie osoby, wtedy wybory odbywają się drogą głosowania wszystkich członków partii. Jeśli zgłoszonych zostało więcej niż dwóch kandydatów, wtedy najpierw głosują partyjni parlamentarzyści tak długo, aż wyłonią dwóch kandydatów. W każdej turze, kandydat z najmniejszą liczbą głosów jest eliminowany. Potem ma miejsce głosowanie wszystkich członków partii, co może trwać przez kilka tygodni, gdyż odbywa się ono drogą pocztową⁵⁹.

Lider Partii Pracy jest powoływany w bardziej złożony sposób, w dużej mierze za sprawą rozbudowanej struktury członkowskiej i organizacyjnej partii. Do 1918 roku wyłącznymi członkami zbiorowymi partii były związki zawodowe, obecnie członkowie indywidualni tworzą organizacje lokalne w okręgach wyborczych. Organizacje

---

⁵⁷ P. Webb, *Party organization Change In Britain: The Iron Law of Centralization?*, [w:] *How Parties Organize: Change and Adaptation in Party Organizations in Western Democracies*, red. R. Katz, P. Mair, London 1994, s. 109–133.

⁵⁸ A. Pułło, *Ustroje państw współczesnych*, Warszawa 2006, s. 59.

⁵⁹ Dane pochodzą ze strony internetowej partii www.conservatives.com.

te między innymi mają prawo przedstawiania kandydatów w wyborach, z tym, że pewne koordynacyjne kompetencje ma tutaj Krajowy Komitet Wykonawczy, o większych zadaniach i uprawnieniach niż odpowiednie ciało w Partii Konserwatywnej⁶⁰. W 1981 roku, na konferencji w Wembley, opracowano procedury wyborów lidera partii oraz lidera deputowanych: 40% głosów przyznano związkom zawodowym, 30% frakcji parlamentarnej i 30% terenowym oddziałom partii. W 1993 roku zmieniono zasady po tym, jak związki zawodowe i oddziały terenowe partii wysunęły postulat, aby możliwość głosowania mieli ich indywidualni członkowie (jeden członek – jeden głos: *One Member, One Vote* – OMOV). Tony Blair był pierwszym liderem wybranym w ten sposób. John McDonnell i Gordon Brown zaś byli jedynymi kandydatami w procesie wyborczym rozpoczynanym przez rundę nominacyjną. Kandydaci musieli więc przedstawić swoje nominacje Komitetowi Wykonawczemu (National Executive Committee, NEC) poparte przez co najmniej 12,5% MPs.⁶¹

Podobny system wyboru przywódcy obowiązuje u Liberalnych Demokratów. Lider partii jest wybierany w systemie OMOV przez wszystkich członków. Kandydatem na lidera musi być członek parlamentu, a jego nominację mogą zgłosić inni posłowie. Kandydaturę musi poprzeć dwustu członków partii w nie mniej niż dwudziestu oddziałach lokalnych. Istnieje statutowe wskazanie, aby wybory lidera były przeprowadzane raz na każdą kadencję parlamentu⁶².

Drugi element realizacji funkcji wyborczej to formułowanie programu. Praktyka przedstawiania wyborcom oficjalnego programu partii jest znana od ogłoszenia przez Roberta Peela manifestu wyborczego Partii Konserwatywnej („Tamsworth Manifesto”) w 1834 roku. Wyróżnia się dwie zasadnicze procedury tworzenia programu

⁶⁰ A. Pułło, *Ustroje państw współczesnych...*, s. 60.

⁶¹ Gordon Brown uzyskał 313 nominacji i z sukcesem został mianowany liderem partii na specjalnej konferencji w czerwcu 2007 roku. Informacje ze strony internetowej partii www.labour.co.uk.

⁶² *Handbook, Essential Information about the Liberal Democrats...*, s. 2.

(platformy wyborczej). Pierwsza, to opracowanie programu wyłącznie lub w głównej mierze przez indywidualnych kandydatów, a druga – powierzenie redakcji programu władzom partyjnym i nadanie temu programowi charakteru powszechnie wiążącego⁶³. Poprzez głosowanie na kandydatów danej partii, wyborcy wyrażają poparcie dla jej programu i propozycji politycznych. W ten sposób, za pośrednictwem partii, realizuje się funkcja współdziałania w tworzeniu politycznej woli narodu.

Stanowieniem programu politycznego w Partii Konserwatywnej zajmuje się jej lider. Określa on kontekst, w ramach którego przyjmowane są ogólne założenia polityki partii, a także jej priorytety. Wpływ lidera na proces tworzenia programu wyborczego zawsze był istotny, chociaż współcześnie wymaga się przeprowadzenia bardzo wszechstronnego i szczegółowego pod względem formalnym jego przygotowania. Administracyjnym ośrodkiem kierowniczym partii jest Biuro Centralne, a ważnym forum debaty partyjnej są zebrania tzw. Komitetu 1922, zrzeszającego członków Partii Konserwatywnej zasiadających w obu izbach parlamentu. Doroczne konferencje nie są miejscem podejmowania decyzji. Tam podejmowane uchwały nie wiążą władz partii, choć w jakiś sposób mogą na nie wpływać⁶⁴.

Inaczej niż u konserwatystów, w Partii Pracy procedurę tworzenia jej programu wyraża pojęcie federalizmu. Podporą federalizmu jest Narodowy Komitet Wykonawczy, opisywany w statucie partii jako administracyjny organ władzy, podmiot kontrolujący i ustalający kierunki konferencji. Komitet ma obowiązek między innymi weryfikowania formułowanych propozycji legislacyjnych z reprezentantami rządu laburzystowskiego. Obecnie kreowaniem polityki partii zajmuje się Narodowe Forum Polityczne (National Policy Forum, NPF), ustanowione na konferencji w 1990 roku⁶⁵. Najważniejszym ciałem

⁶³ M. Chmaj, W. Sokół, M. Żmigrodzki, *Teoria partii politycznych...*, s. 65.

⁶⁴ A. Pułło, *Ustroje państw współczesnych...*, s. 60.

⁶⁵ S. Ingle, *The British party system...*, s. 64 i 82.

decyzyjnym partii są coroczne Konferencje Partii Pracy. Delegatów na konferencje wybierają lokalne organizacje wyborców, a także afiliowane związki zawodowe i stowarzyszenia, dysponujące 50% głosów na konferencji. Jednak w przekonaniu przywódców partyjnych, nie mogą oni czuć się związani uchwałami Konferencji, ponieważ, będąc członkami rządu, mają obowiązek reprezentowania interesów całego społeczeństwa⁶⁶.

Formułowanie programu Liberalnych Demokratów świadczy o równowadze uprawnień władzy między pięcioma segmentami tej partii: liderem, frakcją parlamentarną, Komisją Polityki Federalnej (Federal Policy Committee, FPC) i jej politycznymi grupami roboczymi, Komisją Konferencji Federalnej (Federal Conference Committee, FCC) oraz Konferencją Federalną. Spośród nich, największy wpływ na proces decyzyjny mają eksperci FPC wskazując, która polityka będzie przedmiotem debat konferencji, decydując o członkostwie grup roboczych, które przygotowują szkic i ostateczną zawartość dokumentów oraz program wyborczy. Frakcja parlamentarna jest reprezentowana w FPC, ale w dużej mierze sprawuje ona władzę blokującą, aby zapobiec przyjmowaniu polityk, które postrzega jako wyborczo szkodliwe. Żadna z propozycji przyjętych przez FPC nie może stać się polityką partii dopóki nie zaakceptują jej delegaci zebrani na Konferencji. Mają oni niezależną władzę decydowania o polityce przez głosowanie nad uchwałą wysuwaną przez okręgi partyjne lub inne organizacje partyjne. Zaangażowanie poszczególnych uczestników w proces tworzenia polityki partii świadczy o tym, że Lib Dems są stosunkowo demokratyczni wewnątrz, zwłaszcza jeśli porównamy ich z Partią Konserwatywną lub Partią Pracy⁶⁷.

Przyjęte przez partie procedury mianowania kandydatów w okręgach oraz ogłaszania programu wyborczego wynikają z faktu, iż ich funkcja wyborcza sprzężona jest z systemem wyborczym przyjętym w porządku konstytucyjnym. W politologii brak powszechnie przy-

⁶⁶ A. Pullo, *Ustroje państw współczesnych...*, s. 60.

⁶⁷ *The Liberal Democrats*, red. D. N. MacIver, London 1996, s. 97–99.

jętej definicji systemu wyborczego, jednak można wskazać, za Arkadiuszem Żukowskim, pewne cechy systemu wyborczego wykazywane na płaszczyźnie politologicznej. System wyborczy stanowi między innymi środek, dzięki któremu można osiągnąć w demokracji cele polityczne⁶⁸. To także zbiór zasad i przepisów dotyczących gry politycznej, które wyrażone są w ustawodawstwie w postaci ordynacji wyborczych. Są to formuły socjotechniczne, według których głosy wyborców (z uwzględnieniem preferencji i partyjnego członkostwa) przetransponowywane są na mandaty w instytucjach ustawodawczych i wykonawczych, dzięki odpowiednio zastosowanej metodzie liczenia głosów. Wreszcie jest to proces, poprzez który preferencje wyborcze są artykułowane w postaci oddanych głosów i w następstwie poddawane formułom, o których mowa powyżej. W sumie, system wyborczy możemy określić jako zespół reguł określających charakter i przebieg procesu, w którym preferencje obywateli zostają zamienione na głosy, a następnie przetworzone w decyzje dotyczące wyboru reprezentantów w organach przedstawicielskich. Istotę stanowią procedury umożliwiające wyrażenie preferencji wyborczych w postaci głosowania oraz przetransponowanie głosów obywateli oddanych na kandydatów na mandaty⁶⁹.

Brytyjskie prawo wyborcze w obecnej postaci jest efektem wielowiekowej ewolucji prawa oraz praktyki konstytucyjnej. Ze względu na fakt, iż Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej nie posiada konstytucji w formie znanej w Europie kontynentalnej – jednego aktu pisanego przyjętego przez ciało ustawodawcze, źródło prawa w tym kraju stanowi wiele elementów. Wśród nich jest prawo stanowione, konwenanse konstytucyjne, prawo precedensowe i wykładnia prawa z podręczników akademickich. Jeszcze na początku XIX wieku, system wyborczy do Izby Gmin zachowywał bardzo archaiczny kształt. Prawa wybierania deputowanych do parlamentu

---

⁶⁸ A. Żukowski, *Systemy wyborcze. Wprowadzenie*, Olsztyn 1999, s. 51.

⁶⁹ *Ibidem*, s. 51–52.

nie traktowano jako prawa obywatelskiego, tylko jako przywilej całych wspólnot (hrabstw i uprzywilejowanych miast). System wyborczy opierał się na nierównym podziale mandatów, kryteria dotyczące prawa do głosowania były bardzo skomplikowane, a liczne cenzusy powodowały, że prawo udziału w wyborach miało mniej niż 5% dorosłych obywateli⁷⁰.

W wyniku reform prawa wyborczego, dokonana się demokratyzacja brytyjskiego ustroju. Ustawa „The Secret Ballot Act” (Ustawa o tajnym głosowaniu) z 1872 roku, wprowadziła tajność głosowania, dającą wyborcy gwarancję swobody podejmowania decyzji w akcie wyborczym⁷¹. W 1883 roku przyjęto „The Corrupt and Illegal Practices Act” (Ustawa o korupcji i nielegalnych praktykach), który dotyczył nakładania surowych kar za przestępstwa przeciwko wyborom. W 1885 roku wprowadzono podział na jednomandatowe okręgi wyborcze na podstawie dokumentu „The Redistribution of Seats Act” (Ustawa o redystrybucji miejsc w parlamencie). A w 1918 roku przyznano prawa kobietom („The Representation of the People Act 1918”, Ustawa o reprezentacji narodu, znana także jako „The Qualification of Women Act”, Ustawa o kwalifikacji kobiet), a na równych z mężczyznami zasadach w 1928 roku („The Representation of the People Act 1928”). W 1948 roku ostatecznie zniesiono głosowanie pluralne, które przyznawało więcej niż jeden głos wybranym grupom obywateli („The Representation of the People Act”)⁷².

Obowiązujący w Wielkiej Brytanii system wyborczy opiera się na formule większości względnej, tak zwanej „first past the post”, która oznacza, że w każdym okręgu zwycięża tylko jeden kandy-

---

⁷⁰ Zob. K. Urbaniak, *Prawo wyborcze do parlamentu Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej*, [w:] *Prawo wyborcze do parlamentu w wybranych państwach europejskich*, red. S. Grabowska, K. Składowski, Kraków 2006.

⁷¹ Autorka korzysta z dokumentów zamieszczonych na stronie internetowej www.thestudentroom.co.uk oraz w bazie danych Biura Informacji Sektora Publicznego (Office of Public Sector Information OPSI) www.opsi.gov.uk.

⁷² Zob. *Prawo wyborcze do parlamentu...*, s. 42–44.

dat – ten, który uzyskał największą liczbę głosów. Nie oznacza to, że zwycięzca uzyskuje poparcie większości wyborców, nawet niekoniecznie większości głosujących. W 2005 roku tylko 219 deputowanych (około 1/3 ogólnej liczby posłów) zwyciężyło uzyskując ponad 50% głosów w okręgu, najmniej w skali kraju uzyskał kandydat Partii Pracy w okręgu Ochil and South Perthshire – 31,4%. Powyższe regulacje mogą prowadzić do nietypowych sytuacji, jak na przykład w 1951 roku, kiedy to konserwatyści zwyciężyli w wyborach, zdobywając 321 mandatów przy poparciu 48% wyborców, a Partia Pracy 295 mandatów przy poparciu 48,8%. Innym razem, w 1974 roku Partia Konserwatywna zdobyła 37,8% głosów, co przełożyło się na 297 mandatów, Partia Pracy zaś przy 37,2% poparciu uzyskała 301 mandatów. Z kolei, w 1983 roku, laburzyści uzyskali 27,6% głosów i 209 mandatów, a liberałowie 25,4% głosów i 23 mandaty⁷³. System większości względnej oznacza także, że w sytuacji wakatów (w wyniku śmierci posła, wykluczenia go ze składu Izby, nadania parostwa lub objęcia urzędu z zakazanych przez incompatibilitas) przeprowadzane są wybory uzupełniające. Odbywają się one według identycznej procedury jak regularne wybory. W przypadku niewielkiej przewagi partii rządzącej mogą doprowadzić do wykruszenia się większości w Izbie i w efekcie do nowych wyborów (w latach 2005–2008 odbyło się 12 wyborów uzupełniających, w 2001–2005: 6 wyborów; 1997–2001: 16; 1992–1997: 16; 1987–1992: 23 wybory uzupełniające).

Analizę wyników wyborów regularnych, w której zestawiona została liczba mandatów uzyskanych przez poszczególne partie oraz udział w oddanych głosach wyrażony procentowo, zawiera poniższa tabela.

---

⁷³ Ibidem, s. 55–57.

Tabela 1. Wyniki wyborów do Izby Gmin w latach 1987–2005

Partie	1987		1992		1997		2001		2005	
	mandaty	% głosów	mandaty	% głosów	mandaty	% głosów	mandaty	% głosów	mandaty	% głosów
Partia Pracy	229	30,8	271	34,4	418	43,2	412	42	355	35,2
Partia Konserwatywna	375	42,2	335	41,8	165	30,7	166	32,7	198	32,4
Sojusz SDP i Liberalów	22	22,6								
Liberalni Demokraci			20	17,8	46	16,8	52	18,8	62	22
Szkocka Partia Narodowa	3	1,3	3	1,9	6	2,0	5	1,8	6	1,5
Plaid Cymru	3	0,4	4	0,5	4	0,5	4	0,8	3	0,6
Demokratyczni Unioniści	3	0,5	3	0,3	2	0,3	5	0,7	9	0,9
Ulster Unionist	9	1,4	9	0,8	10	0,8	6	0,8	1	0,5
Sinn Fein	1	0,3	0	0,2	2	0,4	4	0,7	5	0,6
Socjaldemokraci i Partia Pracy	3	0,5	4	0,5	3	0,6	3	0,6	3	0,5
Inne	1		1		2		1		3	
Speaker	1	0,1	1	0,1	1	0,1	1	0,1	1	0,1
Frekwencja	75,3		77,3		71,5		59,4		61,4	

Źródło: opracowanie własne na podstawie oficjalnych dokumentów Komisji Wyborczej opublikowanych na stronie internetowej Komisji Wyborczej i Parlamentu: www.electoralcommission.org.uk (16 marca 2009) i www.parliament.uk (16 marca 2009) oraz M. Duverger, *Constitution et documents politiques*, Paris 1996, s. 713–717.

Ciekawa sytuacja, warta podjęcia głębszej analizy, miała miejsce w 1997 roku, kiedy po 18. latach rządów konserwatystów, rozpoczął się trwający nadal okres dominacji Labour Party. Wyniki badań Bernarda Owena wskazują na fakt, że zwycięstwo Partii Pracy było możliwe głównie ze względu na dwa elementy programu tej partii. Po pierwsze, głosiła ona uznanie dla sukcesu rządu konserwatystów,

którego laburzyści nie zamierzali zmieniać, a także promowała hasło: „Ofiarujemy Wielkiej Brytanii rolę przywódcy w Europie”. Wymienia się ponadto inne wskaźniki, które wpłynęły na powrót laburzystów do władzy: stan gospodarki, przyszłe relacje państwa z Unią Europejską, edukacja, ochrona zdrowia, reforma konstytucji. Konserwatyści byli podzieleni w sprawie Europy. Laburzyści promowali ideę New Labour, która oprócz innych haseł promowała brak wzrostu podatków osobistych⁷⁴. Peter Joyce oceniał, że zaistniała sytuację spowodowało głosowanie taktyczne (obejmujące mobilizację lokalnej opozycji w celu zwalczania kandydatów konserwatywnych) lub masowa dezercja wyborców konserwatywnych w całym kraju⁷⁵. Bernard Owen uznał, iż w naturalny sposób Partia Pracy i liberałowie skorzystali na głosowaniu antyrządowym. Świadczą o tym następujące dane: na 46 miejsc uzyskanych przez Liberalnych Demokratów, 28 było poprzednio w posiadaniu konserwatystów, dwa uzyskali podczas wyborów uzupełniających, a 16 już posiadali wcześniej. Liberalni Demokraci utrzymali ich tradycyjnie wysokie poparcie w Szkocji, gdzie z ich 8 miejsc z 1992 roku zwiększyli swój wynik do 10 w 1997 roku. Wynik ten wzmacnia fakt, iż procentowy udział w głosowaniu na Lib-Dems w całej Szkocji jest niższy od tego, jaki uzyskuje partia w skali kraju: 13% w Szkocji, a 16,8% w kraju⁷⁶.

Z analizy powyższych wyników wyborczych widać wysoki stopień dysproporcjonalności w relacji oddawanych na daną partię głosów do uzyskanych przez nią mandatów. Dla Wielkiej Brytanii indeks proporcjonalności wynosi 85, co oznacza, że następuje deformacja wyniku wyborczego. Jest to system dyskryminujący, nieodzwiercie-

⁷⁴ Zob. A. Siaroff, *Comparative European Party Systems...*, s. 466–472.

⁷⁵ P. Joyce, *Realignment of the left? A history of the relationship between the Liberal Democrat and Labour Parties*, Basingstoke 1999, s. 277–278.

⁷⁶ B. Owen, *Le système électoral et son effet sur la représentation parlementaire des parties: le cas européen*, Paris 2002, s. 466–468. Szkoccy Liberalni Demokraci stworzyli koalicję w rządzie z laburzystami od utworzenia Parlamentu Szkockiego (1999) do 2007 roku.

dlaający konsekwencji struktury preferencji wyborczych i powodujący znaczną podreprezentację małych partii⁷⁷. Na przykład Lib Dems, uzyskując w 2005 roku 22% głosów, nie zdobył 22% mandatów (22% z 646 ogólnej liczby członków Izby Gmin wynosi 142). Zajmują oni 63 miejsca w Izbie Gmin – 62 posłów zostało wybranych w wyborach parlamentarnych, a 1 mandat uzyskali w wyborach uzupełniających w Dunfermline and West Fife w 2006 roku. Z kolei w wyborach lokalnych, w których stosuje się odmienne ordynacje, w 2008 roku na Liberalnych Demokratów głosowało 25% wyborców, co pozwoliło im na zwiększenie zajmowanych w radach miejsc z 34 do ponad 4 200 (21%). W 2009 roku poprawili swój wynik do 28%, a w wyborach do Parlamentu Europejskiego zdobyli 11 mandatów (13,36% głosów, posłowie PE zasiadają w grupie PE ALDE)⁷⁸.

---

⁷⁷ Deformacja wyników wyborów polega na tym, że jedne partie są nadreprezentowane (tzn. uzyskują większy procent mandatów niż procent oddanych na nie głosów), inne są podreprezentowane.

⁷⁸ W wyborach do Parlamentu Europejskiego w 2009 roku konserwatyści zdobyli 27% głosów i 25 mandatów, UKIP – Niezależna Partia Zjednoczonego Królestwa 16,09% głosów i 13 mandatów, laburzyści 15,31% głosów i 13 mandatów, Liberalni Demokraci 13,36% głosów i 11 mandatów. Dane pochodzą ze strony internetowej http://www.elections2009-results.eu/pl/united_kingdom_pl.html#ancre1 (12 czerwca 2009 r.). W odbywających się jednocześnie wyborach lokalnych Liberalni Demokraci przejęli kontrolę w Radzie Miejskiej Bristol City Council, poprawiając swój wynik o 4 mandaty oraz powodując spadek laburzystów na trzecie miejsce. Przejęli także 5 miejsc od Partii Pracy w okręgu Burnley (Lancashire County Council), a także 3 miejsca od konserwatystów i 1 od laburzystów w Essex County Council. Przegrali walkę o przywództwo z Partią Konserwatywną w Cumbria County Council i z Partią Pracy w Nottinghamshire County Council. Liberalni Demokraci są ponadto największą grupą nowej zjednoczonej rady Bedford Council, a także osiągnęli sukces konkurując z laburzystami w Ashfield. Podczas gdy laburzyści i konserwatyści stracili miejsca w Surrey County Council, Lib Dems była jedyną z głównych partii, której udało się uzyskać więcej mandatów niż mieli przed wyborami (podobny wynik osiągnęli w wielu innych regionach, takich jak Cumbria, Dorset, East Sussex, Hertfordshire, the Isle of Wight, Kent, Lancashire, Leicestershire, Staffordshire, Warwickshire, West Sussex i Worcestershire). Jak podaje BBC, rozkład głosów wyborców był następujący: konserwatyści 38%, Liberalni Demokraci 28%, la-

System wyborczy odzwierciedla tradycje polityczne kraju i jego strukturę społeczną, językową, geograficzną. W Wielkiej Brytanii większościowy system wyborczy odgrywa najważniejszą rolę w kreowaniu polaryzacji sceny politycznej. Dwie największe partie, konserwatyści i laburzyści, brały udział w podziale władzy przez ponad 60 lat, głównie dlatego, że system wyborczy jest ekstremalnie trudny dla partii trzecich i czwartych, aby zapewniły sobie one wystarczającą ilość miejsc, by złamać monopol dwóch gigantów⁷⁹. Partie duże mają skoncentrowany i ukształtowany elektorat, co powoduje, że tworzy się sztuczna większość, w której około 70% okręgów wyborczych ma charakter okręgów pewnych, należących do Partii Pracy lub Partii Konserwatywnej. Na skutek stosowanego systemu większości względnej, w jednomandatowych okręgach wyborczych, powstaje efekt tzw. głosów straconych (spory odsetek oddanych głosów nie przekłada się na mandaty) oraz zaniża się reprezentacja kobiet i mniejszości etnicznych. Wybory parlamentarne ograniczają się do realizowania zasady równości jedynie w aspekcie formalnym. System prowadzi do tworzenia niereprezentatywnego rządu (wybranego często mniejszością głosów w skali kraju, choć dzięki zwycięstwom w poszczególnych okręgach), gdyż upoważnia partię polityczną do podejmowania decyzji niemających akceptacji ogółu, na co wskazuje rozkład głosów oddanych w wyborach powszechnych⁸⁰.

Jak wskazuje Maurice Duverger, w systemach opartych na regule większościowej, mamy do czynienia z następującymi skutkami jej stosowania. Po pierwsze, zachodzi mechaniczny efekt prawa wyborczego polegający na tym, że wszystkie uczestniczące w wyborach partie,

---

burzyści 23%. Wyniki te pokazują również, że tylko Lib Dems osiągnęli lepszy wynik niż w poprzednim głosowaniu w wyborach lokalnych. Dane pochodzą ze strony internetowej Lib Dems www.libdems.org.uk, 12 czerwca 2009.

⁷⁹ D. J. Derbyshire, I. Derbyshire, *Political systems of the world*, Oxford 1996, s. 103.

⁸⁰ W. Kręcisz, *Status prawny posła do Izby Gmin w Wielkiej Brytanii*, Warszawa 2000, s. 53.

z wyjątkiem dwóch najsilniejszych są permanentnie podreprezentowane. Po drugie, ma miejsce psychologiczny efekt prawa wyborczego wynikający z tego, że wyborcy są skłonni głosować na partie najsilniejsze w obawie przed zmarnowaniem swojego głosu⁸¹. Krytycy tego sposobu myślenia zwracają uwagę, iż teza ta była formułowana w latach 50. XX wieku, czyli w czasie „zamrożenia” systemów partyjnych w krajach zachodnich i nie zawsze znajdowała uzasadnienie w następnych dekadach. Argumentuje się dalej, że nie uwzględnia ona między innymi „przechwytywania” głosów wyborczych przez nowe partie, a także pomija fakt, że w warunkach gier koalicyjnych głosowanie na małe partie może zapewnić im miejsce w rządzie⁸². W Wielkiej Brytanii jednak „zamrożenie” obserwowano aż do lat 90. XX wieku, więc twierdzenie Duvergera w tym przypadku jest zasadne.

Celem statutowym wszystkich partii politycznych jest walka o zdobycie i utrzymanie władzy. Tylko tą drogą bowiem mogą one realizować swój program wyborczy i spełniać oczekiwania popierających ją wyborców. W systemach dwupartyjnych, gdzie władzę dzielą między siebie dwie główne partie, pojawia się wątpliwość dotycząca celowości działania pozostałych partii. Chociaż nie mają one realnych szans na zdobycie większości parlamentarnej, a w konsekwencji na formowanie rządu i sprawowanie władzy wykonawczej, to ich obecność w parlamencie stanowi przeciwwagę dla rządzących, z którymi muszą się liczyć. Ma to znaczenie zwłaszcza w systemie brytyjskim, gdzie konstytucyjnie uznana rola opozycji dostarcza możliwości wyrażania sprzeciwu wobec rządzących i prezentowania alternatyw politycznych nie tylko podczas wyborów, ale także między nimi. Uzyskanie mandatów w Izbie Gmin pozwala partii na uczestniczenie w dyskusji politycznej i podejmowaniu decyzji na szczeblu centralnym.

Poza Partią Pracy i Partią Konserwatywną, obecnie w Izbie Gmin znajdują się: Liberalni Demokraci, Szkocka Partia Narodowa, wa-

⁸¹ M. Duverger, *Political Parties*, New York–London 1954, cyt. za: M. Chmaj, W. Sokół, M. Żmigrodzki, *Teoria partii politycznych...*, s. 164.

⁸² *Współczesne partie i systemy partyjne...*, s. 159–160.

lijska partia Plaid Cymru, ulsterscy Demokratyczni Unioniści, Ulsterscy Unioniści i Sinn Fein, sojusz Socjaldemokracji i Partii Pracy i inni. Spośród tych partii najsilniejszą pozycję, po dwóch głównych partiach posiadają Liberalni Demokraci, którzy przez cały XX wieku pozostawali klasyczną partią „trzecią” na brytyjskiej arenie politycznej. W literaturze anglosaskiej zarówno Partię Liberalną, jak i pozostałe partie określa się mianem „centrum”. Wynika to ze specyfiki podejmowania decyzji wyborczych przez elektorat w systemie dwupartyjnym, opartej na zasadzie „albo-albo”. Brytyjczycy, zgodnie z tym schematem, mają więc myśleć: jeśli nie konserwatysta albo laburzysta, to ktoś, kto stoi w „centrum”. Z tym że, często w efekcie takiego podejścia, partia trzecia jawi się jako niepewna, niewyrazista i niezbyt warta poparcia⁸³.

Twierdzenie, że Liberalni Demokraci w polityce brytyjskiej są partią centrum jest tylko częściowo prawdziwe. Jako centrum, środek, są zaklinowani między dwoma wielkimi rywalami, jednak jest to duże uproszczenie. W wielu kluczowych obszarach polityki, Lib Dems bowiem partią centrową nie są. Co więcej, poddając analizie ich miejsce na osi lewica – prawica, dojdziemy do wniosku, że są okresy, w których partia była bardziej lewicowa niż laburzyści⁸⁴. Na osi lewica – prawica dwie główne brytyjskie partie polityczne zajmują następujące pozycje⁸⁵: Partia Pracy – lewica (ewolucyjna, socjaldemokratyzm, demokracja gospodarczo-socjalna, demokracja kulturalna, demokracja międzynarodowa, prawa człowieka, koncepcje tzw. „trzeciej drogi”), Partia Konserwatywna – prawica (uznaje takie wartości prawicowe, jak tradycjonalizm, gospodarka rynkowa, własność prywatna, silne

⁸³ W. Poniatowska-Grochalska, *Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii...*, s. 18.

⁸⁴ S. P. Whiteley, A. Billingham, *Third force politics...*, s. 3.

⁸⁵ Zgodnie ze „średnią” pozycją partii politycznych w 16 krajach Europy Zachodniej na skali lewica – prawica, kalkulowaną na podstawie opinii ekspertów, w Wielkiej Brytanii Partia Pracy ma wskaźnik 2,3, liberałowie 5,0, konserwatyści 7,8 w skali 1–10. Zob. *Współczesne partie i systemy partyjne...*, Lublin 2005, s. 60.

państwo, w tym również stojące na straży tradycyjnej moralności, silna władza wykonawcza). Liberalni Demokraci uznają siebie za lewicowych liberałów (wolność jednostki, egalitaryzm, racjonalizm, progresywizm, socjalnie skorygowany kapitalizm). Nie są więc klasycznymi liberałami, których wartości można by odnaleźć po prawej stronie osi. Liberałowie i konserwatyści, jako przedstawiciele stereotypowej prawicy, posiadają pewien wspólny obszar wartości, jak na przykład poparcie dla wolnej konkurencji rynkowej, jednak ci drudzy dopuszczają pewne ograniczenia powodowane koniecznością utrzymania istniejącego porządku, racji stanu państwa. Również w zakresie idei indywidualizmu występuje pewien wspólny zbiór zasad, jednak preferencje liberałów w kierunku permissywizmu społecznego, a konserwatystów w kierunku punitywizmu powodują, że różnią się oni zasadniczo⁸⁶.

Przeobrażenia brytyjskiego systemu politycznego łączą się ze zmianami zachodzącymi wśród liberałów. Pod znakiem zapytania stała perspektywa silnej partii trzeciej po wyborach 1987 roku. Stara Partia Liberalna miała zakończyć swoją działalność i długoletnią samodzielną historię, łącząc swoją tożsamość w grupie własnych aktywistów, radców miejskich i członków parlamentu Sojusz SDP⁸⁷. Jak zauważa John Stevenson, w 1992 roku, kiedy Liberalni Demokraci czekali na ogłoszenie daty wyborów (od 1979 roku rządy sprawo-

---

⁸⁶ Ze względu na trudności definicyjne partii pod względem różnorodności ideologicznej, zaczęto używać jako indeksu rozróżnienia partii międzynarodówek, do których one należą. I tak do głównych federacji partii europejskich należą: Europejska Partia Ludowa (chadeckie i konserwatywne), Europejscy Liberalni Demokraci (liberałowie, radykałowie, republikanie), Konfederacja Partii Socjaldemokratycznych Europejskich Wspólnot (socjaliści i socjaldemokraci). O tym sposobie rozróżniania partii i o stereotypach doktrynalnych szerzej, w: *Współczesne partie i systemy partyjne...*, s. 42–44. Liczba oddanych głosów w latach 1965–1995 na daną rodzinę partyjną: socjaldemokratyczne 39%, liberalne 14%, nacjonalistyczne (konserwatywne) 42%, etniczno-regionalne 4%. Zob. I. Budge, K. Newton, *Polityka nowej Europy...*, s. 273.

⁸⁷ J. Stevenson, *Third Party Politics since 1945. Liberals, Alliance and Liberal Democrats*, Oxford 1993, s. 126.

wali konserwatyści, a poprzednik Lib Dems w 1987 roku zdobył 22 mandaty przy 22,6% poparcia), mogli mieć poczucie pewności po zjednoczeniu partii w nowej formie i ustanowieniu siebie jako trzeciej siły. Wyniki badań opinii publicznej w tym czasie wskazywały jednak na poziom poparcia poniżej osiągnięć starego Sojuszu. Politycy nowej partii zaś byli pytani o sposób zachowania w przypadku, gdy powstanie parlament bez jednopartyjnej większości, gdyż takie były przewidywania najbardziej prawdopodobnego wyniku wyborów. Liberalni Demokraci posiadali więc pozycję jedynej efektywnej trzeciej siły w Wielkiej Brytanii i wyrażali duże nadzieje na przełom, który przywróciłby znaczenie partii trzecich od czasu ich izolacji po II wojnie światowej⁸⁸.

Stosując reguły, o których pisał R. Herbut odnośnie do partii małych i G. Sartori – ich relewancji, należy wyciągnąć wniosek, że Liberalni Demokraci jako partia mała uzyskuje niewielki wpływ na tworzenie polityki państwa, pełniąc rolę opozycji. Co więcej, jest przez tę politykę determinowana, gdyż nie mając wpływu na zmianę ordynacji wyborczej, podlega ograniczaniu swojej reprezentatywności. Poziom relewancji Lib Dems jest wysoki na szczeblu wyborczym, jednak spada w parlamencie. Jediną szansę na zmianę ich statusu w systemie partyjnym daje zmiana tego systemu i przejście w kierunku dwuipartyjności (symptomy takiej sytuacji obserwowano już po wyborach 2005 roku). Warunkiem jest także dysponowanie tzw. potencjałem mobilizacyjnym, czyli proponowanie nowych idei czy kwestii problemowych, które zdobywają akceptację części elektoratu. W ten sposób partia może włączyć się w proces negocjowania czy też renegocjowania norm i zasad gry politycznej. Zgłaszając nowe kwestie polityczne, może zainteresować swoją ofertą pewne grupy społeczeństwa, które stara się zagospodarować, a z różnych względów są one niewygodne dla partii dużych⁸⁹.

⁸⁸ Ibidem, s. 115–116.

⁸⁹ A. Antoszewski, R. Herbut, *Systemy polityczne...*, s. 123.